

Norske innsatte:
**Opplæringsbehov hos norske
innsatte som har hatt tidlig kontakt
med hjelpeapparatet**

Arve E. Asbjørnsen

Institutt for biologisk og medisinsk psykologi

Lise Ø. Jones

Institutt for samfunnspsykologi

Ole Johan Eikeland

Eikeland forskning og undervisning

Sunniva S. Eidsvåg

Institutt for biologisk og medisinsk psykologi

Terje Manger

Institutt for samfunnspsykologi

Alle er medlem av Forskergruppe
for kognisjon og læring

Statsforvaltaren i Vestland

Kopiering er ikkje tillate utan avtale med den som har opphavsretten

ISBN 978-82-92828-47-2 (elektr.)

Formgjeving omslag: Herrene Grimstad & Skogen AS, herrene.com

Trykk og layout: MAKE!Graphics AS Bergen – sandviken@makegraphics.no

Norske innsatte:

Opplæringsbehov hos norske innsatte som har hatt tidlig kontakt med hjelpeapparatet

Arve E. Asbjørnsen

Institutt for biologisk og medisinsk psykologi

Lise Ø. Jones

Institutt for samfunnspsykologi

Ole Johan Eikeland

Eikeland forskning og undervisning

Sunniva S. Eidsvåg

Institutt for biologisk og medisinsk psykologi

Terje Manger

Institutt for samfunnspsykologi

Alle er medlem av Forskergruppe for kognisjon og læring

Forord fra Statsforvalteren i Vestland

Rapporten, «Innsatte som tidligere barnevernsklienter og deres opplæringsbehov», baserer seg på en undersøkelse gjennomført i norske fengsler våren 2021. Formålet har vært å kartlegge og analysere opplæringsbehovene hos innsatte som tidligere har vært involvert i barnevernet, spesielt på utfordringene og barrierene disse innsatte møter i sitt utdanningsløp mens de soner.

Undersøkelsen er utført av Forskningsgruppen for kognisjon og læring ved Det psykologiske fakultet, Universitetet i Bergen. Prosjektet er utført i samarbeid med Statsforvalteren i Vestland, Kriminalomsorgsdirektoratet og Eikeland forskning og undervisning.

Vi ønsker å rette en spesiell takk til alle som har deltatt i undersøkelsen, både ansatte i kriminalomsorgen som har bistått med administrasjonen av spørreskjemaene og de innsatte som har delt sine erfaringer og opplevelser. Deres bidrag er uvurderlige for vår forståelse av opplæringsbehovene blant innsatte som tidligere barnevernsklienter.

Statsforvalteren i Vestland håper denne rapporten vil fungere som et nyttig innspill til opplæring innenfor kriminalomsorgen. Statsforvalteren vil rette en takk til alle de som administrerte undersøkelsen i fengslene og til alle innsatte som svarte på spørreskjemaet. Dere har bidradd til å få fram nyttig informasjon på et viktig område.

Vi takker også Helene Støversten og Marianne Kylstad Øster i Kriminalomsorgsdirektoratet for svært konstruktive innspill underveis i arbeidet med kartleggingen. Til slutt vil vi rette en takk til Asbjørnsen, Jones, Eikeland, Eidsvåg og Manger for godt utført arbeid.

Bergen, mars 2024

Marianne Svege

Seksjonsleder, forvaltning

Avdeling for utdanning og vergemål

Forord fra forfatterne

Dette er tredje rapport fra utdanningsundersøkelsen 2021, og den supplerer de to tidligere rapportene med særlig fokus på opplæringsbehov hos innsatte som har hatt kontakt med hjelpeapparatet i barndommen. Datainnsamlingen som rapporten bygger på er gjennomført av Forskningsgruppen for kognisjon og læring ved Det psykologiske fakultetet, Universitetet i Bergen, sammen med Eikeland forskning og undervisning. Undersøkelsen er gjennomført etter oppdrag fra Utdanningsavdelinga hos Statsforvaltaren i Vestland. Utdanningsavdelingen har, etter oppdrag fra Kunnskapsdepartementet, nasjonalt ansvar for opplæringen innenfor kriminalomsorgen i Norge, og forvalter tilskuddet til denne opplæringen.

Vi takker seniorrådgiver Paal Chr. Breivik, seniorrådgiver Terje Røstvær og seniorrådgiver Kjetil Stavø Høvig hos Statsforvaltaren i Vestland, Utdanningsavdelinga. De forberedte og administrerte arbeidet med utsending av spørreskjema og opprettet kontakt med nøkkelpersoner i alle fengslene, og har kommet med gode og nyttige innspill underveis i arbeidet med undersøkelsen og utarbeidelsen av denne rapporten. På denne måten sikret de at personer i hvert fengsel var ansvarlig for gjennomføringen av undersøkelsen i sitt fengsel. Uten en slik tilrettelegging ville det vært umulig å gjennomføre undersøkelsen innen den korte tidsperiode som det ble lagt opp til. Vi retter også en stor takk til seniorrådgiver Helene Støversten og seniorrådgiver Marianne Øster Kylstad i Kriminalomsorgsdirektoratet, som sammen med Utdanningsavdelinga hos Statsforvaltaren gav nyttige og avgjørende innspill til både undersøkelsen og til spørreskjemaet. En særlig takk til Vibeke Herskedal fra Avdeling for Helse, sosial og barnevern, Statsforvaltaren i Vestland, for en kritisk gjennomgang av omtalen av barnevernstjenesten.

Takk til alle som hadde det praktiske arbeidet med å administrere undersøkingelsen i fengslene, og ikke minst takk til alle innsatte som svarte på spørreskjemaet.

Forfatterne er alene ansvarlige for innholdet i rapporten, og dermed også for eventuelle feil og mangler.

Bergen 15. januar 2024

Arve E.
Asbjørnsen

Lise Øen
Jones

Ole Johan
Eikeland

Sunniva Sørhus
Eidsvåg

Terje
Manger

Sammendrag

I denne rapporten setter vi søkelyset på opplæringsbehov hos innsatte som oppgir at de har hatt kontakt med hjelpeapparatet i form av PPT og barnevernstjenesten i barndommen. Samlet oppgav 44 prosent av de innsatte at de har hatt kontakt med hjelpeapparatet i form av barnevernstjenesten og/eller PPT i barndommen, fordelt på 13,9 prosent som oppgir kontakt med kun PPT, 11,9 prosent oppgir at de kun har hatt kontakt med barnevernstjenesten og 18,2 prosent oppgir at de har hatt kontakt med både barnevernstjenesten og med PPT. Innsatte som oppgir kontakt med hjelpeapparatet oppgir også flere tidligere domfellelser til tross for at de også i gjennomsnitt er noe yngre enn innsatte som ikke har hatt slik kontakt, uten at dette er relatert til domslengde de oppgir i undersøkelsen.

Det er uforholdsmessig stort opplæringsbehov blant innsatte som har hatt kontakt med hjelpeapparatet, og i særlig grad blant innsatte som har hatt kontakt med barnevernstjenesten alene eller i kombinasjon med PPT. Undersøkelsen viser at rundt 30 prosent av innsatte som oppgir kontakt med hjelpeapparatet i barndommen har gjennomført videregående opplæring, og kun et mindre antall oppgir at de har høyere utdanning. Andelen er noe høyere for innsatte som kun har hatt kontakt med PPT. Av innsatte som ikke har hatt kontakt med hjelpeapparatet oppgir 58,5 prosent at de har fullført videregående opplæring eller har høyere utdanning som høyeste formelle utdanning.

Gruppene skiller seg på ønske om opplæring, hvor en større andel av innsatte som har hatt kontakt med hjelpeapparatet ønsker videregående opplæring, mens det er relativt sett flere uten kontakt med hjelpeapparatet som ønsker kortere kurs. Dette reflekteres i stor grad i oppgitt deltagelse i opplæring, hvor en større andel av de som oppgir kontakt med hjelpeapparatet også oppgir at de deltar i opplæring, og det er først og fremst deltagelsen i videregående opplæring som står for denne forskjellen.

Forekomsten av læringsutfordringer i form av lærevansker og oppmerksomhets- og konsentrasjonsvansker (ADHD) er betydelig høyere blant innsatte som oppgir kontakt med hjelpeapparatet. Forekomsten av ADHD er sterkt forhøyet blant innsatte som har hatt kontakt med barnevernet, både i form av at de oppgir å ha en slik diagnose, og at de skårer høyt på mål på slike vansker. Innsatte som har hatt kontakt med PPT viser i tillegg større forekomst av lærevansker som lese- og skrivevansker og matematikkvansker. Vi finner også at innsatte som har hatt kontakt med hjelpeapparatet, og da særlig for innsatte som oppgir å ha hatt kontakt med PPT i barndommen, har betydelig svakere kommunikasjonsferdigheter. Utfordringene er til stede i flere aspekter ved kommunikasjonsferdighetene, men kanskje i særlig grad aspekter ved kommunikasjonen som fordrer god impuls kontroll og oppmerksomhet.

Innsatte som har hatt kontakt med hjelpeapparatet oppgir i noe større grad egne vansker som et hinder for deltagelse i opplæringen enn innsatte som ikke har hatt slik kontakt. Motivasjon for utdanning blant de som deltar skiller i liten grad mellom innsatte som har hatt kontakt med hjelpeapparatet og de som ikke har hatt slik kontakt.

Tidlig kontakt med hjelpeapparatet medfører større behov for et tilpasset opplæringstilbud, og det er behov for grundig kartlegging av individuelle forutsetninger og behov for å sikre en god tilrettelegging av undervisningstilbudet.

Innholdsfortegnelse

Figurer.....	13
Tabeller	15
I. Innledning og bakgrunn	17
Oppføringsbehovet blant innsatte som har hatt kontakt med hjelpeapparatet i tidlig alder...	17
Utvikling av antisosial atferd	20
Spesifikke utviklingsforstyrrelser	21
Språkutviklingsforstyrrelser.....	21
Språk- og kommunikasjonsferdigheter	22
Oppmerksomhets- og konsentrasjonsvansker	23
Utdanningsfracfall og mangelfull opplæring	25
Rettigheter til opplæring	25
Rettigheter og begrensninger i retten til individuelt tilrettelagt opplæring	25
Sakkyndig vurdering og individuelt tilpasset opplæringen	26
Problemstillinger for videre undersøkelse.....	26
II. Metode	27
Deltagere	27
Gjennomføring av undersøkelsen	27
Måleinstrumenter	27
Statistisk bearbeiding og analyser	29
III. Resultater	30
Kontakt med barnevernstjenesten og PPT.....	30
Alder	30
Domslengde og aktiviteter	30
Tidligere domfellelser.....	30
Høyeste formelle utdanning og kontakt med hjelpeapparatet.	32
Utdanningsønske.....	33
Deltagelse i opplæring under straffegjennomføring	34
Forekomst av læringsutfordringer	35
Selvrapporterte lærevansker	35
Oppmerksomhetsvansker og hyperaktivitet.....	38
Kommunikasjonsferdigheter	39
Opplevde hinder for deltakelse i opplæring under straffegjennomføring	41
Motivasjon for opplæring.....	43
Mestringsforventninger til skolearbeidet.....	44
Deltagelse i aktiviteter under straffegjennomføring	45
IV. Drøfting	47
Domslengde og aktiviteter under straffegjennomføring	48
Tidligere domfellelser.....	49
Oppføringsbehov og utdanningsønsker	49
Deltakelse i opplæring under straffegjennomføring	50

Lærevansker	51
Opplevde hinder mot utdanning	53
Motivasjon og mestring for opplæring	54
Andre aktiviteter under straffegjennomføring	55
V. Praktiske implikasjoner	56
Kartlegging av bakgrunn	56
Være bevisst tidligere opplæringserfaringer	57
Planlegge opplæringstilbud i tråd med individuelle behov og erfaringer	57
Rettigheter og begrensninger i individuelt tilrettelagt opplæring	57
Sakkyndig vurdering og tilpasninger i opplæringen	58
VI. Kilder	59

Figurer

- Figur 1.** Skår på underskalaene av WURS-25 etter kontakt med hjelpeapparatet, separate linjer for de som oppgir ingen kontakt med hjelpeapparatet, de som kun oppgir kontakt med PPT, kun barnevernstjenesten og både barnevernstjenesten og PPT. Små stolper i figuren viser 95 % konfidensintervallet..... 39
- Figur 2.** Gjennomsnittskår på kommunikasjonsskalaen La Trobe Communication Questionnaire (LCQ) ut fra kontakt med hjelpeapparatet adskilt for de som oppgir ingen kontakt med hjelpeapparatet, de som oppgir kun barnevernstjenesten (B.V.), de som oppgir kun PPT og de som oppgir at de har hatt kontakt med både barnevernstjenesten og PPT..... 40
- Figur 3.** Gjennomsnittskår på underskalaene av kommunikasjonsskalaen LCQ etter kontakt med hjelpeapparatet adskilt for de som oppgir ingen kontakt med hjelpeapparatet, de som oppgir kun barnevernstjenesten, de som oppgir kun PPT og de som oppgir at de har hatt kontakt med både barnevernstjenesten og PPT. Små stolper i figuren viser 95 prosent konfidensintervallet. 41
- Figur 4.** Gjennomsnittlige opplevde hinder for deltagelse i opplæring under straffegjennomføring adskilt for de som oppgir ingen kontakt med hjelpeapparatet, de som oppgir kun barnevernstjenesten, de som oppgir kun PPT og de som oppgir at de har hatt kontakt med både barnevernstjenesten og PPT. Små stolper i figuren viser 95 prosent konfidensintervall..... 42
- Figur 5.** Gjennomsnittskår på de fire kategoriene av motivasjonsspørsmål separat for innsatte som oppgir at de har hatt kontakt med hjelpeapparatet og de som ikke har hatt slik kontakt. Små stolper i figuren viser 95 prosent konfidensintervall..... 43
- Figur 6.** Gjennomsnittlig skår for mestringsforventninger til tekstbruk, matematikk og ikt separat for innsatte som har oppgitt kontakt med hjelpeapparatet i form av PPT og/eller barnevernstjenesten (B. V.), og innsatte som ikke rapporterer slik kontakt. Små stolper i figuren viser 95 prosent konfidensintervall..... 44

Tabeller

Tabell 1.	Tabell 1. Prosentandelen av innsatte som oppgir kontakt med hjelpeapparatet etter tidligere domfellelser for de som soner straff i fengsel (N=819).....	31
Tabell 2.	Høyeste fullførte utdanning i prosent etter kontakt med hjelpeapparatet, adskilt for de som oppgir ingen kontakt med hjelpeapparatet, de som oppgir kun barnevernet, de som oppgir kun PPT og de som oppgir at de har hatt kontakt med både barnevernstjenesten og PPT (N=820)	33
Tabell 3.	Utdanningsønske etter kontakt med hjelpeapparatet i prosent, adskilt for de som oppgir ingen kontakt med hjelpeapparatet, de som oppgir kun barnevernstjenesten (B.V.), de som oppgir kun PPT og de som oppgir at de har hatt kontakt med både barnevernstjenesten og PPT (N=818)	34
Tabell 4.	Deltagelse i opplæring under straffegjennomføring i prosent adskilt for de som oppgir ingen kontakt med hjelpeapparatet, de som oppgir kun barnevernstjenesten, de som oppgir kun PPT og de som oppgir at de har hatt kontakt med både barnevernstjenesten og PPT (N=823)	35
Tabell 5.	Forekomst av læringsutfordringer i prosent etter kontakt med hjelpetjenesten adskilt for de som oppgir ingen kontakt med hjelpeapparatet, de som oppgir kun barnevern, de som oppgir kun PPT og de som oppgir at de har hatt kontakt med både barnevernstjenesten og PPT (N=814).....	37
Tabell 6.	Prosentandel deltagelse i ulike organiserte tilbud under straffegjennomføring	46

I. Innledning og bakgrunn

Opplæringsbehovet blant innsatte som har hatt kontakt med hjelpeapparatet i tidlig alder

Det er uvanlig å innsette ungdom under 18 år i fengsel i Norge. For mindreårige velger man som regel andre reaksjonsformer for lovovertrедelser. Tiltakene kan være mangefasettete, med involvering av flere instanser. Dette medfører at det er utfordrende å danne et sammenfattet bilde av behov blant unge som begår lovovertrедelser og det som i forskningslitteraturen omtales som «tidligstartere». Vi er derfor avhengig av å skjele til andre land med en annen tilnærming til rettspleie for mindreårige for å undersøke særlige trekk og risikoforhold. Kunnskapen om særtrekk ved unge lovovertrедere kan benyttes som et utgangspunkt for å undersøke hvilke implikasjoner tilsvarende trekk har blant voksne lovovertrедere som gjennomfører straff i fengsel. Slik kan vi avdekke omfang og behov for kartlegging, pedagogisk veiledning og opplæring under straffegjennomføring og for tilbakeføring til samfunnet etter avsluttet soning. Vi har over tid gjennomført en grundig kartlegging av tidligere utdanning, utfordringer for deltagelse i opplæring og hinder mot deltagelse i slike aktiviteter. Målet for denne rapporten er å gå gjennom erfaringer med unge lovovertrедere fra andre land og sammenholde denne kunnskapen med hva vi vet om unge lovovertrедere i Norge, definert som unge voksne mellom 18 og 35 år. Dette er mennesker som enten har fortsatt en utviklingslinje som innebærer antisosial atferd og lovovertrедelser fra ung alder, eller som debuterer med lovovertrедelser som unge voksne.

Innsatte i norske fengsler er en mangfoldig gruppe mennesker, hvor ulike forløp, valg og situasjoner har ført til lovovertrедelser og domfellelse. Om vi oppsummerer informasjonen fra våre ulike undersøkelser så er den gjennomsnittlige innsatte en mann på 34 år, som har gjennomført to år av videregående opplæring, og har derfor rettigheter til videre opplæring etter søknad. Han sitter fengslet med en dom på om lag tre måneder. Det er sannsynlig at han har oppmerksomhetsvansker og lese- og skrivevansker, og har noe nedsatte ferdigheter til sosial kommunikasjon, muligens i kjølvannet av en språkutviklingsforstyrrelse. Sannsynligheten er stor for at denne personen også har vært domfelt en gang tidligere. Bak disse typiske trekkene ser vi likevel et langt mer variert bilde. Innsatte er i aldersspennet 18 til 85 år, en gruppe på rundt sju prosent har ikke noen fullført formell utdanning, og i den andre enden av utdanningskontinuumet ser vi en omtrent like stor gruppe som har høyere utdanning, presumptivt også med gode kognitive ferdigheter og vel trent i akademiske arbeidsformer.

Å gå tilbake i tid for å undersøke forhold som kan ha ledet til en lovovertrедelse i voksen alder, er en krevende øvelse. Vi vet en god del om forhold som kan påvirke utvikling av antisosial atferd og utenforskap, noe som øker risikoen for lovovertrедelser senere. I 2021-undersøkelsen la vi inn spørsmål som er knyttet til hendelser i tidlig alder, spørsmål som gjaldt kontakt med barnevernet og kontakt med pedagogisk-psykologisk rådgivingstjenste, PPT. I tillegg har de innsatte fylt ut spørreskjemaet WURS-25 (Wender Utah Rating Scale-25, Kouros mfl., 2018; Retz-Junginger mfl., 2003)

for å rapportere tidlige tegn på oppmerksomhetsforstyrrelser og hyperaktivitet. WURS-25 er funnet å samsvare godt med faktisk forekomst av ADHD blant voksne, men spørsmålet er stilt for at de innsatte skal rapportere hvordan de oppfattet sin egen adferd som barn i skolealder. I tillegg er det også stilt spørsmål om forekomst av ulike former for lærevansker, som per definisjon også er å regne som utviklingsforstyrrelser. Når disse oppstår i tidlig barnealder, kan de gi utfordringer innenfor opplæring, i noen tilfeller også i utvikling av sosiale ferdigheter. Vi har også i denne undersøkelsen vektlagt sosiale kommunikasjonsferdigheter. Disse kan gi særskilte utfordringer i en opplæringssituasjon og er funnet i litteraturen å være assosiert med gjentagende lovovertridelser (Retz mfl., 2004). Vi ser i denne rapporten på hvordan kontakt med barnevernstjenesten og PPT, samt forekomst av læringsutfordringer og tegn på ADHD står i forhold til opplæringsbehov og deltakelse i opplæring under straffegjennomføring.

Vi har benyttet selvrapportert kontakt med barnevernstjenesten og PPT som én indikator på tidlig forekomst av forhold som øker risikoen for utvikling av antisosial atferd og det som i litteraturen refereres til som «tidligstartproblematikk». Om lag 2,8 prosent av befolkningen i alderen 0-25 år mottar tiltak fra barnevernstjenesten (47 034 barn og unge på tiltak av en befolkningsandel på 1 641 443 i 2022). 73 prosent av barna under 18 år som i løpet av 2019 mottok tiltak hadde hjelpetiltak i hjemmet (Barne- og familiedepartementet, 2020-2021, s 150; se også Dyrhaug, 2022). Barnevernstjenesten får meldt en stor mengde enkeltsaker, og det blir satt i verk tiltak for om lag 13 000 nye barn i året. I 2022 hadde 47 034 borgere barnevernstiltak i en eller annen form i løpet av kalenderåret. Meldinger til barnevernstjenesten er noe høyere for gutter, men kjønnsforskjellen er ikke påfallende (Statistisk sentralbyrå, 2023). Tiltak fra barnevernstjenesten skal være til barnets beste og bidra til bedre utviklingsmuligheter for barnet. Tiltakene kan være av ulik karakter og ulikt omfang fra enkle utredninger og rådgiving til familien, til omsorgsovertakelse og plassering i atferdsinstitusjon. Ved en gjennomgang av data fra Statistisk sentralbyrå kommer det fram at ble det iverksatt omsorgsovertakelse i nær 9000 tilfeller i 2015, men trenden er synkende til om lag 7658 i 2021 (Akerbæk mfl., 2022; se også Dyrhaug, 2022). I om lag halvparten av sakene flytter barnet hjem igjen etter en tid. Tiltak som er satt i verk før fylte 18 år kan videreføres frem til personen fyller 25 år, også om det har vært avbrudd i tiltaket. I hovedsak er det derfor alderen 0 til 20 år som er aktuell for tiltak fra barnevernstjenesten. I den 20-årsperioden som vi av praktiske grunner kan regne med i sammenheng med denne rapporten, ble det iverksatt tiltak for mer enn 140 000 barn, med en liten overvekt av gutter. Kriteriene for omsorgsovertakelse er nedfelt i barnevernloven, og det er strenge krav for iverksettelse av offentlig omsorgsovertakelse. Vi har ikke kartlagt omfang eller i hvilken form hjelpeapparatet har vært inne i bilde, kun stilt spørsmål om det var kontakt med barnevernstjenesten og PPT i barndommen. Vi har med andre ord ikke noe grunnlag for å uttale oss om barnevernstjenesten og i hvilken grad hjelpetjenestene har påvirket utvikling av antisosial atferd hos barn, eller om tjenester fra barnevernet på noen som helst måte påvirker forekomsten av lovbrudd og kriminell atferd. Det vi vil se på er om innsatte som har vært i kontakt med barnevernstjenesten viser karakteristika som skiller dem fra innsatte som ikke har vært i kontakt med hjelpeapparatet, og om vi med det kan se prediktorer som kan bidra til bedre oppfølging og forebygging i det videre arbeidet.

Tall fra Statistisk sentralbyrå (2023) viser at frafallet i videregående opplæring er høyt blant unge som er under barnevernstiltak. 58,7 prosent fullfører innen normert tid, mot nær 92 prosent av dem uten barnevernstiltak. I overkant av 40 prosent av de som begynner på videregående opplæring slutter underveis i opplæringsløpet, mot om lag 8 prosent av unge uten barnevernstiltak. Det er med andre ord grunnlag for å anta at innsatte som oppgir tidlig kontakt med hjelpeapparatet i større grad har mangelfull opplæring og større behov for videre opplæring under straffegjennomføring enn innsatte som ikke har hatt slik tidlig kontakt.

Basert på en omfattende oppfølgingsstudie har Moffitt og kolleger beskrevet to ulike utviklingslinjer for antisosial atferd, det de kaller livsløpsvedvarende antisosial atferd («life-course persistent antisocial behavior») og det som de betegner ungdomsavgrenset antisosial atferd («adolescence-limited antisocial behavior», Moffitt, 1993, 2006; Moffitt og Caspi, 2001; Moffitt mfl., 2009; Moffitt mfl., 2002). Denne forskingen peker på at tidlige tegn på nevrokognitivt funksjonsnivå, aggresjon, manglende impuls kontroll, og dysfunksjonelle familier er pålitelige prediktorer for antisosial atferd og senere lovbrudd. (se også Eme, 2020 for en oppdatert diskusjon). Vi har lite forskning på tidlig utvikling og kjennetegn på unge lovovertredere i Norge. Retningslinjer for forskning på barn og unge er én faktor som vanskeliggjør systematiske studier. Det er i tillegg er et relativt lavt antall straffesaker som inkluderer barn og unge som kommer for retten, og samtidig er det et lite antall individer som står for en relativt stor andel av de straffesakene som faktisk kommer for retten. Dette skaper utfordringer for på den ene siden anonymiteten til respondentene, men også for generalisering av resultatene fra slike undersøkelser. En annen innfallsvinkel er å se på hvem av de innsatte til enhver tid som informerer om at de har vært i kontakt med hjelpeapparatet i form av barnevernstjenesten og PPT, som i Norge fungerer som en førstelinjetjeneste ved tilstander som vi finner beskrevet hos Moffitt og kolleger: nevrokognitive utfordringer, manglende impuls kontroll, lærevansker og dysfunksjonelle familiestrukturer (Moffitt og Caspi, 2001). Det er forventet at barn som viser ulike former for avvikende utviklingsmønster har økt sannsynlighet for å ha en utviklingshistorie hvor hjelpeapparatet har vært koblet inn, og hvor en del av disse karakteristika også er til stede i voksen alder. Dette kan gi oss en pekepinn på den tidlige utviklingen, og bidra til bedre forståelse av hvilke egenskaper og utfordringer noen av våre innsatte hadde i den tidlige utviklingen og videre brukes som bakteppe for å forstå opplæringsbehov under straffegjennomføringen.

Vi skal videre gå gjennom noen slike tilstander og utviklingstrekk som kan ligge forut for og være av betydning for opplæringsbehovet under straffegjennomføringen.

Utvikling av antisosial atferd

Forskningslitteraturen beskriver ulike utviklingsløp som kan bidra til å forstå hva som skjer når noen viser antisosial atferd. Opprørsk atferd, normbrudd, impulsivitet, utprøving av grenser og utfordringer med å følge regler er forhold som er vanlig i perioder i oppveksten. I litteraturen har det også vært foreslått at slik atferd kan oppfattes som normativ i ungdomsårene (Moffitt, 1993). Det er forventet at ved overgang til voksenlivet vil de fleste innordne seg samfunnets normer og forventninger, og atferden vil i større grad bli normbasert. En har forlatt den perioden som i litteraturen omtales som «ungdomsavgrenset antisosial atferd» (Moffitt, 1993). Forskningen fant i liten grad forskjeller i atferd og lovbrudd i disse to gruppene i tenårene, men i gruppen som blir betegnet «tidligstartere» viste et mønster av mangelfull foreldreoppfølging, nevrokognitive problemer, ukontrollert temperament, hyperaktivitet og psykopatiske trekk og voldsbruk. Dette fant de ikke blant de som startet i tenårene. Ved oppfølging i *ung voksenalder* fant Moffitt og kolleger (2002) at de kunne identifiserte tre undergrupper: barndomsstartere, tenåringsstartere og personer som var aggressive som barn, men som utførte vedvarende mindre lovbrudd. Lovbrytere som startet i barndommen hadde størst forekomst av psykopatiske personlighetstrekk, psykiske helseutfordringer, rusproblemer og narkotika- og voldsrelaterte lovbrudd. Tenåringsstarterne viste mindre påfallende omfang av forstyrrelser, men fortsatt forhøyet skår på impulsive personlighetstrekk, psykiske utfordringer, stoffavhengighet, økonomiske problemer og vinningskriminalitet. Den tredje gruppen hadde vist seg aggressive som barn, men bedrev ikke omfattende kriminell virksomhet i voksen alder. De viste imidlertid et vedvarende mønster av mindre lovbrudd, og fremsto som engstelige, deprimerede, sosialt isolerte og hadde finansielle og jobbrelaterte problemer. Forfatterne mener at dette viser at det er viktig å sette inn tiltak for alle aggressive barn og unge som begår lovbrudd for å forhindre mangelfull tilpasning i voksenlivet, og redusere risiko for utenforskap.

Det er gjort undersøkelser på forhold som kan predikere ulike utfall av slik atferd i ungdomsårene. I særlig grad er det satt søkelys på nevrokognitive markører som sammen med risikoforhold i oppvekstmiljøet kan bidra til tidlig start, vedvarende antisosiale handlingsmønstre og en kriminell løpebane. Denne forskningen har blant annet satt søkelys på ADHD som én slik nevrokognitiv risikofaktor. Den tidlige forskningen har i mindre grad tatt opp andre vansker, som språkutviklingsforstyrrelser og autismspekterforstyrrelser som risikofaktorer for antisosial atferd og lovovertridelser. Nyere studier har vektlagt hvordan slike utviklingsforstyrrelser også kan utgjøre risikofaktorer ved utvikling av antisosial atferd.

I fagterminologi er vedvarende antisosial atferd beskrevet i tilknytning til flere ulike diagnostiske kategorier atferdsforstyrrelser, som kjennetegnes ved gjentagende og vedvarende dyssosial, aggressiv eller utfordrende atferd med klare brudd på sosiale forventninger og normer i forhold til alder. Opposisjonell atferdsforstyrrelse er en underkategori av dette, hvor atferden er preget av trass, ulydighet og nedbrytende atferd hvor en ellers er godt integrert med jevnaldrende. Kriminalitet, skoleskulking og tyveri i tilknytning til gruppe eller gjengvirksomhet kommer inn under dette (WHO, 1999).

Spesifikke utviklingsforstyrrelser

Spesifikke utviklingsforstyrrelser er et diagnostisk begrep som favner over det som i dagligtalen blir omtalt som lærevansker. Det formelle diagnosesystemet som anvendes i helsevesenet i Norge er betegnet ICD-10 (International Classification of Diseases, WHO, 1999). I ICD-10 blir spesifikke utviklingsforstyrrelser videre kategorisert som spesifikke utviklingsforstyrrelser av tale og språk, spesifikke utviklingsforstyrrelser av skoleferdigheter (lærevansker), spesifikke utviklingsforstyrrelser i motoriske ferdigheter, eller blandet utviklingsforstyrrelse i spesifikke ferdigheter. Felles for disse er at forstyrrelsen alltid skal ha debut i barndommen. Den skal fremtre som en mangelfull eller forsinket utvikling av funksjoner knyttet til mangelfull biologisk modning av sentralnervesystemet, og utviklingen skal vise et jevnt forløp, ikke knyttet til bedringer i funksjon eller tilbakefall.

Spesifikke utviklingsforstyrrelser i skoleferdigheter er igjen underkategorisert utfra spesifikke leseferdigheter, spesifikke staveforstyrrelser (rettskriving), spesifikke forstyrrelser i regneferdigheter samt andre spesifikke utviklingsforstyrrelser i skoleferdigheter.

I ICD-10 brukes betegnelsen forstyrrelse av aktivitet og oppmerksomhet for å kategorisere utfordringer knytte til oppmerksomhet, konsentrasjon og hyperaktivitet. Forstyrrelse av aktivitet og oppmerksomhet er igjen inndelt i underkategoriene hyperkinetisk atferdsforstyrrelse, andre hyperkinetiske forstyrrelser, samt hyperkinetisk forstyrrelse, uspesifisert. Oppmerksomhetsaspektet ved denne utviklingsforstyrrelsen er i mindre grad ivaretatt i ICD-10. I barne- og ungdomspsykiatrisk praksis blir derfor i tillegg kriteriene fra et annet diagnosesystem, DSM-5, utarbeidet av den amerikanske psykiatriforeningen, benyttet (American Psychiatric Association, 2013). Der blir utviklingsforstyrrelsen omtalt som ADHD, som kan fremtre som primært oppmerksomhetsbasert, primært hyperaktivitets-/impulsivitetsbasert, eller en kombinasjon av disse.

Slike utviklingsforstyrrelser er ikke gjensidig utelukkende, men kan opptre i kombinasjon, også med mer omfattende utviklingsforstyrrelser.

Språkutviklingsforstyrrelser

Språkutviklingsforstyrrelser ('developmental language disorder', som tidligere ble kalt spesifikke språkvansker, se Bishop mfl., 2016) innebærer mangelfull eller forsinket utvikling av språkferdigheter. Det har vært vanlig å legge til at den mangelfulle språkutviklingen ikke kan forklares ved henvisning til sykdom, skade, sanseforhold eller generelle kognitive svekkelser (Kristoffersen mfl., 2021), men samtidig tilstedeværelse av andre diagnoser, som utviklingshemming, ADHD eller autismespekterforstyrrelser, ASD utelukker ikke en språkutviklingsforstyrrelse. Språkutviklingsforstyrrelse er antatt å ramme om lag sju prosent av alle barn, og for en stor del av disse vil vanskene vedvare inn i voksen alder. Utviklingsforstyrrelsen kan senere bidra til forsinket eller ufullstendig utvikling av leseferdigheter, og reduserte ferdigheter til og mindre effektiv bruk av muntlig og skriftlig språk. En større andel vil også ha nedsatt forståelse for god bruk av språket i en sosial kontekst, det som kalles språkets pragmatikk. Nyere forskning på språkutviklingsforstyrrelser hos unge lovovertredere viser at nedsatte språkferdigheter også er en risikofaktor for utvikling av antisosial atferd, og blant ungdom som er under offentlig tilsyn

er risikoen tre ganger større for gjentatte overtredelser hos unge som har slike utfordringer sammenlignet med ungdom uten språkforstyrrelser (Chow mfl., 2022; Yew og O'Kearney, 2013).

Språkutviklingsforstyrrelser kan opptre som et isolert fenomen, men sees også hyppig sammen med andre utfordringer, særlig andre utviklingsforstyrrelser som ADHD og ASD. ASD er en beskrivelse av funksjonsforstyrrelser som tidligere ble ansett å favne om en marginal gruppe barn. I dag oppfattes kriteriene mer liberalt, søkelyset på disse vanskene er større, og det er bedre utredningsprosedyrer. Dette medfører at antallet som blir diagnostisert med denne forstyrrelsen øker. Vanskene anses nå som en relativt vanlig tilstand som favner om en prosent av befolkningen, og om lag fire ganger vanligere blant gutter som jenter (Zeidan mfl., 2022). De viktigste kjennetegnene er manglende forståelse for sosiale situasjoner og avvik i gjensidig samspill og kommunikasjon, samt begrenset stereotyp, repeterende atferd og interesser (NHI, 2022). Språkferdighetene kan variere fra språkløse, til velutviklet formalspråk, men med svake pragmatiske ferdigheter og forståelse for sosiale regler. Stresstoleransen og toleranse for avvik fra daglige rutiner og vaner er vanligvis lav. Kjennetegnene og funksjonsnivå kan variere mye fra person til person. Tilstanden er ansett å være stabil over tid (Orm mfl., 2022). Det er diskusjon om autismespekterforstyrrelser utgjør en risiko for lovovertrедelser eller om funksjonelle trekk kan være beskyttende mot kriminalitet, men det er foreslått at hangen til stereotyp atferd, motstand mot endringer og mangelfull sosial forståelse kan medføre handlinger som blir oppfattet som uakseptable og/eller farlige og truende av omgivelsene. Avvisninger kan også bli feiltolket og medføre uønskede handlinger, og personer med ASD kan i noen tilfeller ha mindre hinder mot å bli ledet av personer som de er i et tillitsforhold til. På den annen side har mange individer med ASD en velutviklet sans for hva som er lovlig og ikke, og mindre omfattende sosiale relasjoner vil også medføre at en reduserer omfanget av risikosituasjoner (Robinson, 2019; Rutten mfl., 2017). Flere studier indikerer at forekomsten av ASD blant innsatte er omtrent som i befolkningen ellers. I noen studier finner de en overhyppighet, tilsvarende hva vi kan se ved generelle kognitive funksjonsnedsettelse. Det er å vente at trekkene ved ASD gjør mennesker med slike symptomer særlig utsatte og sårbare i en fengselssituasjon (Allely, 2018; King og Murphy, 2014; Rutten mfl., 2017).

Språk- og kommunikasjonsferdigheter

Vi har lite kunnskap om forekomsten av autismespekterforstyrrelser blant innsatte i Norge, men det er ikke usannsynlig at i grupper med nedsatte kommunikasjonsferdigheter (jfr. Asbjørnsen et al., 2023) samtidig har vansker med sosiale ferdigheter og at det er en forhøyet forekomst av mennesker som har karakteristika som samsvarer med kriterier for ASD blant innsatte sammenlignet med forekomsten i befolkningen for øvrig.

Språkutviklingsforstyrrelse er en tilstand som opptre i barnealder og som gir mangelfull eller markant forsinket språkutvikling. Språkutviklingsforstyrrelser vil ha konsekvenser i voksen alder, og kan gi seg utslag i evne til tale- og språkproduksjon og språkforståelse. Språkutviklingsforstyrrelse kan også medføre nedsatte pragmatiske ferdigheter som innebærer hvordan språket skal brukes på en hensiktsmessig måte i sosial kommunikasjon og meningsfull informasjonsutveksling. I en tidligere rapport har vi vist hvordan slike pragmatiske ferdigheter henger sammen med

nedsatte språkferdigheter og også språkbaserte lærevansker blant norske innsatte (Asbjørnsen et al, 2023). Utviklingsforstyrrelser som DLD, ADHD og ASD, utgjør risikoforhold som viser seg i barnealder, er vedvarende inn i voksen alder, og har konsekvenser for etablering av sosiale ferdigheter. Det er lite kunnskap om hvordan samtidig forekomst av slike utviklingsforstyrrelser har betydning for senere lovbrudd og kriminalitet per se, men det er en rimelig antagelse at sammenfall av flere risikoforhold vil øke sårbarheten for å bli involvert i antisosiale handlinger og med økende risiko for utenforskap dersom slike utviklingsforstyrrelser ikke blir adekvat håndtert i hjem og skole.

Vi har i en tidligere rapport (Asbjørnsen mfl. 2023) redegjort for bruken av La Trobe Communication Questionnaire (LCQ) som mål på kommunikasjonsferdigheter blant norske innsatte, og rapporterte da blant annet at kommunikasjonsferdighetene i det utvalget vi har undersøkt er generelt sett svake, men ferdighetene er nært knyttet til forekomst av lærevansker og til fullført formell utdanning. Det er derfor ventet at disse ferdighetene også er knyttet til rapportering av tidlig kontakt med hjelpeapparatet. Dette vil bli undersøkt nærmere og redegjort for videre i denne rapporten.

Oppmerksomhets- og konsentrasjonsvansker

Det er en utfordrende prosess å stille en klinisk diagnose på oppmerksomhets og konsentrasjonsvansker (attention deficit and hyper activity, ADHD) hos voksne. I tillegg til at kravene til vansker skal være oppfylt er det også forutsatt at disse symptomene var til stede i barnealder. Når vi snakker om voksne som sitter i fengsel, er det vanskelig å innhente komparentopplysninger som kan avdekke om disse tegnene var til stede tidlig i barndommen og fortrinnsvis skal det være sannsynliggjort at tegnene på ADHD var til stede før skolealder for at en diagnose skal kunne settes. Det er også mye som tyder på at noen tegn på ADHD kan endre seg fra barnealder og fremtre på en litt annen måte blant voksne enn hva som er vanlig blant barn som har denne vansken. Paul Wender og hans gruppe utarbeidet tidlig på åttitallet en modell for ADHD hos voksne som fremhever en del trekk som kanskje ikke er så vanlig å se hos barn, som emosjonell labilitet og også nedsatt toleranse for stress (Wender, 1995). I tillegg til å utvikle en teoretisk modell for ADHD hos voksne utviklet de også, en selvrapporteringskala hvor mennesker som har tegn som kan tyde på ADHD blir bedt om å gi en rapport om hvordan de oppførte seg og opptrådte som barn i skolealder. Skalaen heter Wender Utah Rating Scale, forkortet WURS (Stein mfl., 1995; Ward mfl., 1993), og besto opprinnelig av 61 påstander. Senere er det utarbeidet flere kortere skalaer med utgangspunkt i den fulle skalaen. Det er utviklet og publisert to kortutgaver som har vist seg å være mer treffsikker for ADHD-relaterte vansker blant voksne innsatte. Vi har selv brukt to av disse underskalaene, WURS-k (Retz-Junginger mfl., 2003; Retz-Junginger mfl., 2002) og WURS 25 (Asbjørnsen mfl., 2015; Brevik mfl., 2020; Kouros mfl., 2018) i tidligere studier og fant da at skalaen som kalles WURS 25 på en god måte reflekterer det å ha oppmerksomhets- og konsentrasjonsvansker hos voksne innsatte i Norge (se Asbjørnsen mfl. 2015). En annen skala, ASRS (ADHD Self Rating Scale, Kessler mfl., 2005; Kessler mfl., 2007) er kortere (fins i en seks ledds utgave), og ligger tettere opp til etablerte diagnostiske kriterier, men gir mindre informasjon om særlige utviklingsforhold. Språklig er den også mer kompleks, som gjør den mindre egnet

for utvalg hvor en forventer språklige utfordringer. WURS-25 er ikke regnet for å være pålitelig nok som diagnostisk instrument (Stokkeland mfl., 2014), men er funnet å samsvare med annen symptomatologi av betydning for ADHD hos voksne (Asbjørnsen mfl., 2010) og er beskrevet som en god indikator for ADHD i barnealder (Ginsberg mfl., 2010).

Det er mye forskning som viser at forekomsten av symptomer som vanligvis assosieres med ADHD, altså nedsatt konsentrasjon og oppmerksomhetsfunksjoner, nedsatt impuls kontroll, nedstemthet og emosjonell labilitet er utbredt blant innsatte både internasjonalt og i Norge (Dalteg mfl., 1998; Lindgren mfl., 2002; Rösler mfl., 2004; Rösler mfl., 2009; Samuelsson mfl., 2004; Stokkeland mfl., 2014).

I en studie fra Sverige (Ginsberg mfl., 2010) benyttet de ASRS og WURS-25 som selvrapporderingsmål da de undersøkte forekomsten av ADHD blant langtidsinnsatte. Medianlengde på fengslingen var 69 måneder. De fant at 40 prosent utvalget som ble undersøkt hadde ADHD, og oppmerksomhetsvanskene opptrådte i stor grad sammen med andre diagnoser, som personlighetsavvik, ASD, rusproblemer og problemer med kognitiv kontroll (eksekutive problemer). Kun et mindretall av deltagerne var tidligere diagnostisert med ADHD, og de hadde følgelig ikke hatt noen form for oppfølging for disse vanskene.

ADHD hos *barn* er også assosiert med pragmatiske språkvansker og aspekter ved språket som tar i bruk verbalt arbeidsminne og diskursanalyse (Bellani mfl., 2011), som igjen er sider ved språklig fungering som er viktige i sosial kommunikasjon. ADHD utelukker heller ikke samtidig språkutviklingsforstyrrelse, hvor en regner med samtidig forekomst blant om lag ett av tre barn. Kommunikasjonsutfordringene som er observert hos barn med ADHD er i mange tilfeller videreført inn i voksen alder. Engelhardt og kolleger (2011) finner at ADHD hos *voksne* medfører høyere *ordproduksjon*, men mindre effektiv bruk av språket til formidling og samtale gjennom nedsatt impuls kontroll og oppmerksomhet, noe som gir seg utslag i prating uten planlegging, avbryte ord, og begynne på nye uttalelser før den forrige er avsluttet. Flyt i formidlingen blir også brutt, slik at diskursen blir usammenhengende og derfor vanskelig å følge, samt mangelfull oppfølging av egne resonnementer.

På bakgrunn av dette må derfor ADHD regnes som en risikofaktor for å begå lovovertridelser og bli domfelt. Imidlertid må vi også ha klart for oss at ikke alle som viser denne typen tegn og symptomer tilfredsstiller kliniske krav til ADHD. Først og fremst er det et krav at det er sannsynliggjort at tilstanden opptrådte tidlig i barnealder, primært skal debuten ha vært i førskolealder. Dernest skal symptomene ikke kunne knyttes til andre tilstander som kan gi lignende utfordringer og funksjonsnedsettelse. Det er en rekke tilstander som kan gi konsentrasjonsvansker, emosjonell labilitet, irritabilitet, agitert adferd og nedsatt stresstoleranse, men der årsaken til symptomene er andre enn en tidlig initiert utviklingsforstyrrelse. Det er blant annet beskrevet at menn som er depressive kan vise agitert atferd, emosjonell labilitet og irritabilitet samt lav stressmestring som kan sees som sammenfallende med kliniske tegn på ADHD blant voksne (Wålinder og Rutz, 2001). Overdreven rusbruk, abstinens fra bruk av rusmidler samt vold og ulykker som har medført slag mot hodet kan også gi lignende symptombilder og kan sammenfalle med det som i faglitteraturen regnes som milde eller moderate hodeskader som gir hjernerystelser (mTBI, mild traumatic brain injuries). Hodeskader og funksjonsendringer kan opptre senere i utviklingshistorien, også i ung voksen alder. Slike skader kan gi kognitive utfall avhengig av hvilke deler av hjernen som er utsatt for traumat. Hendelser som

kan medføre slike skader kan være en del av bildet blant innsatte ved at risikoatferd er en del atferdsmønsteret og korrelert med utviklingen av antisosial adferd og dermed også med økt risiko for lovovertrедelser og straffeforfølgelse.

Utdanningsfracfall og mangelfull opplæring

Det er etter hvert publisert mange interessante analyser av sammenhengene mellom utdanning og kriminalitet, hvor en på samfunnsnivå ser nedgang i kriminalitet ved utvidelse av utdanningsnivået i befolkningen (Hjalmarsson og Lochner, 2012; Lochner og Moretti, 2004; Machin mfl., 2012; Moretti, 2005), og det er gode indikasjoner på at utdanning som kriminalitetsforebyggende tiltak blant innsatte er en fruktbar vei å gå (Davis mfl., 2014; Steurer og Smith, 2003). Stortingsmeldingen om utenforskap viser også hvilke omfattende konsekvenser mangelfull kvalifisering for arbeidslivet medfører. Det er grundig dokumentert at utdanningsnivået blant innsatte er lavt, og andelen som angir at de ikke har fullført noen form for formell opplæring er vesentlig avvikende fra hva som er rapportert i befolkningen ellers, rundt 5-7 prosent mot om lag 0,55 prosent i befolkningen for øvrig (Eikeland mfl., 2022; Revold, 2015). Omlag to av tre straffedømte har ikke gjennomført videregående opplæring noe som øker risikoen for videre utenforskap. Utdanningsnivået blant innsatte i Norge er imidlertid høyt sammenlignet med hva som er rapportert fra andre land, men den viktigste kontrasten er i hvilken grad avviket er på nasjonalt plan, og hvilke implikasjoner en kan utlede av dette. Vi har i en tidligere rapport synliggjort at gruppen innsatte uten formell utdanning har særlig høy forekomst av kommunikasjonsutfordringer (Asbjørnsen mfl., 2023), men ellers mangler vi en god oversikt over hva som kjennetegner denne undergruppen av innsatte, og hvordan innsatte uten formell utdanning skiller seg fra tilsvarende grupper av borgere i samfunnet for øvrig.

Rettigheter til opplæring

Rettigheter til opplæring er hjemlet i Opplæringsloven (Kunnskapsdepartementet, 2023), og fra høsten 2024 gjelder reglene i ny opplæringslov. Med denne får også deltakere i voksenopplæring en rett til *individuell tilrettelagt opplæring (ITO)*, det som tidligere ble betegnet spesialundervisning, i tillegg til rett til personlig assistanse og fysisk tilrettelegging og tekniske hjelpemidler. I hvilken grad deltagerne i denne undersøkelsen mottok tilpasninger har ikke blitt tatt opp i undersøkelsen, men uformell informasjon tyder på at det i liten grad gjennomføres sakkyndige utredninger i tilknytning til opplæringen i kriminalomsorgen. Opplæring er også hjemlet som del av aktivitetsplikten under straffegjennomføring etter straffegjennomføringsloven (Justis- og beredskapsdepartementet, 2016).

Rettigheter og begrensninger i retten til individuelt tilrettelagt opplæring

I lovteksten går det frem at retten til individuelt tilrettelagt opplæring blir utløst for voksne deltakere med nedsatt funksjonsevne eller *særskilte behov*. Retten er likevel avgrenset av at deltakeren ikke har rett til tilrettelegging som innebærer en uforholdsmessig byrde for fylkeskommunen. Hva som blir tolkningen av «uforholdsmessig byrde» og innholdet i denne retten blir trolig klargjort etter at loven har virket en stund, men det er grunn til å tro at en vesentlig del av dem som er omtalt i denne rapporten vil være i målgruppen for individuelt tilrettelagt opplæring.

Sakkyndig vurdering og individuelt tilpasset opplæringen

Det er vedtatt at PPT skal gjennomføre en sakkyndig vurdering før det blir gjort vedtak om ITO. Den sakkyndige vurderingen skal blant annet utrede hvilket utbytte deltakeren har av opplæringa, og hvorfor hen eventuelt ikke har tilfredsstillende utbytte. Dette innebærer at også opplæringen i kriminalomsorgen må ha samarbeid med PPT for å kunne utløse denne rettigheten. I hvilken grad PPT er involvert ved vurdering av enkeltpersoner som deltar i opplæring under straffegjennomføring er ikke kartlagt som en del av denne undersøkelsen, men det er grunnlag for å gjennomføre en behovsanalyse.

Problemstillinger for videre undersøkelse

Det er ventet at innsatte som rapporterer at de har vært i kontakt med hjelpeapparatet, enten det er barnevernstjenesten eller PPT, vil rapportere høyere forekomst av oppmerksomhetsvansker, lærevansker og kommunikasjonsutfordringer samtidig som de oppgi at de har lavere fullført utdanning enn innsatte som ikke oppgir slik tidlige kontakt med hjelpeapparatet. Dersom forekomst av utviklingsforstyrrelser gir økt risiko for kriminelle handlinger og også lavere evne til å nyttiggjøre seg rådgiving og veiledning som følge av utviklingsforstyrrelser, vil vi også se en økning i antallet tidligere domfellelser i gruppen av innsatte som oppgir tidlig kontakt med hjelpetjenesten og vise versa: en økning i antallet tidligere domfellelser blant innsatte som oppgir å ha hatt kontakt med hjelpeapparatet.

Det er imidlertid et komplekst samspill mellom ulike faktorer av individuell karakter, familieforhold og sosioøkonomiske forhold som kan ligge til grunn for de forholdene vi beskriver. Vi tar derfor ikke opp til diskusjon etiologiske forhold eller forklaringsmodeller som kan belyse kausale relasjonen mellom de ulike faktorene. Rapporten beskriver utelukkende sammenhengene mellom ulike individuelle forhold slik de blir rapportert av de innsatte selv i spørreskjemaundersøkelsen, samt at vi diskuterer disse opplysningene i lys av teori og tidligere forskning.

II. Metode

Deltagere

Kartleggingen ble gjennomført som en spørreskjemaundersøkelse våren 2021. I alt 872 menn som var innsatt i fengsel eller gjennomførte straff med elektronisk kontroll i regi av Kriminalomsorgen i Norge i løpet av våren 2021 besvarte skjemaet. Kartleggingen i 2021 var rettet mot mannlige norske statsborgere, og basert på tall fra kriminalomsorgen for belegg og nasjonal tilhørighet i perioden utgjorde dette en responsrate på 38 prosent. I denne rapporten har vi tatt med de av deltagerne som var i fengsel ved gjennomføringen av undersøkelsen. Disse utgjorde 823 innsatte. Når antallet kan variere noe med de ulike analysene, skyldes dette at noen av spørsmålene går eksplisitt til innsatte som deltar i opplæring under straffegjennomføringen, mens noen spørsmål er stilt eksplisitt til innsatte som ikke deltar i opplæring. I noen sammenhenger kan deltagerne ha unnlatt å svare på enkeltspørsmål, som også kan påvirke endelig antall som ligger til grunn for analysene og gi mindre avvik.

Gjennomføring av undersøkelsen

Undersøkelsen ble gjennomført som en spørreskjemaundersøkelse som ble distribuert i papirform til alle fengsel og overgangsboliger i Norge, samt i elektronisk form til friomsorgskontorer med kontakt med straffedømte som sonet med elektronisk kontroll. Spørreskjemaet ble i første omgang distribuert i en bestemt uke våren 2021, men rammen ble siden utvidet som følge av hindringer som påløp under pågående pandemibegrensende tiltak.

Spørreskjemaet var utarbeidet i samarbeid med Statsforvalteren i Vestland og Kriminalomsorgens sentrale forvaltning, og datainnsamling og datahåndteringen var godkjent av Kriminalomsorgen og Personvernombudet for forskning ved Universitetet i Bergen.

Måleinstrumenter

Spørreskjemaet ble utarbeidet for å evaluere opplæringstilbudet i kriminalomsorgen, samt å avdekke behov, ønsker, utfordringer og hinder for opplæring hos deltagerne.

Første del av skjemaet besto i hovedsak av spørsmål knyttet direkte til opplærings situasjonen, tidligere fullført utdanning, utdanningsønsker og deltagelse i utdanning under straffegjennomføring. Andre del av spørreskjemaet vektla særskilte opplæringsbehov knyttet til grunnleggende ferdigheter samt utfordringer som kan ha implikasjoner for opplæringen, slik som forekomst av lærevansker, språkvansker, oppmerksomhetsvansker og kommunikasjonsvansker. I tillegg ble det inkludert en skala for avdekking av hinder for deltagelse i opplæringen, samt nytteverdi av ulike aktiviteter som den deltageren hadde hatt tilgang til under straffegjennomføringen. Skjemaet inneholdt også etablerte måleskjema for ADHD og kommunikasjonsutfordringer.

Wender Utah Rating Scale (WURS) i kortutgave inneholder 25 spørsmål hvor respondenten bes om å vurdere seg selv og sin væremåte som barn i skolealder. Skalaen er konstruert for å avdekke ADHD hos voksne, men den stiller også direkte spørsmål om forhold som angår antisosial atferd, vansker med impuls kontroll, og emosjonelle vansker samt opplæringsutfordringer. Skalaen er tidligere brukt i lignende studier, og tidligere analyser har vist at spørsmålene kan deles inn i tre komponenter: impuls kontroll, skoleferdigheter og emosjonelle vansker. Underskalaene viser gode psykometriske egenskaper, og gode mål på indre konsistens og pålitelighet. Det er rapportert en terskelverdi på 30 poeng som gir god sensitivitet og spesifisitet for kartlegging av forekomst av ADHD for kortutgaver av WURS ved screeningundersøkelser (Retz-Junginger mfl., 2003).

Vi brukte **La Trobe Communication Questionnaire (LCQ)**, Douglas mfl., 2007; Douglas mfl., 2000) for å vurdere kommunikasjonsferdigheter. Spørreskjemaet består av 30 spørsmål rettet mot hvordan en forholder seg til en samtale. Utsagnene vurderes på en firedelt skala fra 1 (aldri) til 4 (alltid). Skjemaet er utarbeidet for å registrere kommunikasjonsferdigheter etter milde hodeskader, men har vist seg å gi valide og pålitelige svar også i andre grupper av mennesker hvor en antar det er nedsatte kommunikasjonsferdigheter. Tidligere analyser av data fra den foreliggende spørreskjemaundersøkelsen viser at spørsmålene faller inn i tre kategorier: Impulsivitet, samtaleflyt og samtaleeffektivitet, og alle tre underskalaene viser gode mål på indre konsistens (Asbjørnsen mfl., 2023)

Skalaen har vist seg å ha akseptable psykometriske egenskaper, herunder validitet og reliabilitet brukt for å avdekke ADHD blant innsatte, og det er derfor å anta at opplysningene som blir gitt i møte med skalaen også har verdi for kunne få frem annen problematikk. Det er imidlertid alltid metodiske problemer knyttet til avdekking av tidlig atferd gjennom retrospektive spørreskjemametoder, siden opplysningene sjelden kan verifiseres gjennom komparentopplysninger eller annet arkivmateriale.

Spørreskjemadelen som kartlegger **opplevede hinder mot å delta i opplæring** under straffegjennomføring er konstruert av Forskergruppen for kognisjon og læring (Manger mfl., 2019) basert på Cross (1981), og har vært benyttet i flere tidligere undersøkelser. Skjemaet består av 21 utsagn om grunner til å ikke delta i opplæring under straffegjennomføring. Deltagerne tar stilling til utsagnene ved å markere på en firepunktsskala fra 4 («stemmer helt») til 1 («stemmer ikke i det hele tatt»). Ved hjelp av en prinsippal komponentanalyse av svarene fant vi flere underkomponenter som favner om enkeltspørsmål som inngår i det vi tidligere har kalt for institusjonelle hinder, situasjonelle hinder og disposisjonelle hinder (Manger mfl., 2019). Institusjonelle hinder er definert ut fra at det er forhold ved institusjonen og regelverket som er til hinder for å delta i opplæring. Situasjonelle hinder peker i retning av at den opplever forhold i denne situasjonen som hindrer deltagelse i opplæring, som at den innsatte ikke er interessert i utdanning, eller at utdanning ikke vil være til nytte etter løslatelsen. Disposisjonelle hinder er betegnelsen på forhold som er knyttet til forekomst av lærevansker og oppmerksomhetsutfordringer som gjør det vanskelig å delta i opplæring. Disse spørsmålene blir kun besvart av de *innsatte som ikke deltar i noen form for opplæring* under straffegjennomføringen.

Skalaen for **motivasjon for opplæring** er utviklet av Vallerand og kolleger (Vallerand mfl., 1992) og tilpasset til bruk blant norske innsatte av Forskergruppen for kognisjon og læring (Manger mfl., 2020) og er funnet å fungere godt etter hensikten

bruk i en slik sammenheng. Disse spørsmålene er kun stilt til innsattes *som deltar i opplæring* under straffegjennomføring. Spørsmålene i motivasjonsskalaen besvares ved å markere en skår mellom 1 («passer ikke i det hele tatt») og 7 («passer helt»).

Vi målte **mestringsforventninger til skolerelaterte aktiviteter** med et spørreskjema som består av 16 spørsmål som besvares med om deltageren vurderer de ulike aktivitetene som «Kan ikke i det hele tatt (0) til «Kan helt sikkert» (10). Skalaen er konstruert av Forskergruppen for kognisjon og læring og er validert i tidligere undersøkelser (Eikeland mfl., 2006; Jones mfl., 2013; Jones mfl., 2012; Roth mfl., 2016). Prinsippal komponentanalyse har bekreftet at den intenderte inndelingen i mestringsforventninger for tekstbrukskompetanse (lesing, skriving og ellers planlegging av skolearbeidet), matematikk samt IKT-ferdigheter er til stede i svarene (Jones mfl., 2012).

I tillegg utviklet vi et eget skjema for å kartlegge organisert aktiviteter som den innsatte hadde tilgang til og deltok i under straffegjennomføringen og en vurdering av i hvilken grad disse aktivitetene opplevdes å ha nytteverdi (se Eikeland mfl., 2022)

Statistisk bearbeiding og analyser

De statistiske analysene som presenteres i denne rapporten er i hovedsak frekvensfordelinger og prosentuelle fordelinger basert på de spørsmålene som er benyttet i spørreskjemaet. I den grad det er på sin plass er det også gjort signifikanstesting av slike fordelinger, og også på forskjeller i gjennomsnittskår for undergrupper av deltagere. For frekvensfordelinger er det i hovedsak benyttet Chi-kvadrat-test, mens vi for gjennomsnitt i hovedsak har benyttet ulike utgaver av variansanalyser (ANOVA). Vi har også benyttet oss av prinsippal komponentanalyse for å se etter innebygde begrepsmessige strukturer og underskalaer i måleinstrumenter som er benyttet. Disse er nærmere omtalt der de kommer til anvendelse. Når noe omtales som «signifikante funn», har vi brukt den innarbeidede konvensjonen om at det er mindre enn fem prosent sjanse for at resultatet skyldes tilfeldige observasjoner.

III. Resultater

Kontakt med barnevernstjenesten og PPT

Om vi holder sammen informasjon som blir oppgitt i spørreskjemaet om kontakt med barnevernstjenesten og med PPT, oppgir i alt 115 (13,9 prosent) av de innsatte kun kontakt med PPT, 98 (11,9 prosent) av deltakerne oppgir at de kun har hatt kontakt med barnevernstjenesten og 150 (18,2 prosent) oppgir at de har hatt kontakt med både barnevernstjenesten og med PPT. Samlet sett oppgav 44 prosent av de innsatte at de har hatt kontakt med hjelpeapparatet i form av barnevernstjenesten og/eller PPT i barndommen. Det er et gjennomgående funn at de innsatte ikke opplever at kontakten med hjelpeapparatet har vært til hjelp for dem (91,1 prosent av de innsatte som har hatt kontakt med barnevernet angir at det har vært til liten eller ingen hjelp, 78,2 prosent av de som oppgir at de har hatt kontakt med PPT angir at dette har vært til liten eller ingen hjelp). Vi har ikke informasjon om innholdet i tiltak eller hvilke former for oppfølging som er gitt fra hjelpeinstansene.

Alder

Deltakerne i undersøkelsen som rapporterer at de har hatt kontakt med barnevernet er 9 år yngre i gjennomsnitt enn de som rapporterer at de ikke har hatt kontakt. Gjennomsnittsalder for de som har vært i kontakt med barnevernstjenesten er 32,8 år mot 41,7 år blant de som ikke har hatt kontakt med barnevernstjenesten. Når det gjelder kontakt med PPT, som altså er en faglig hjelpetjeneste i opplæringen, er aldersforskjell noe mindre. Gjennomsnittsalderen for de som har vært i kontakt med PPT er 35,0 år mot 40,9 år for de som svarer nei på dette spørsmålet.

Domslengde og aktiviteter

Vi finner ikke noen signifikante forskjeller mellom de som har vært i kontakt med barnevernstjenesten og de som ikke har hatt det når det gjelder domslengde. Hva de bruker tiden på under straffegjennomføringen viser små forskjeller.

Tidligere domfellelser

I tillegg til spørsmål om kontakt med PPT og med barnevernstjenesten i tidlig alder spør vi også i denne undersøkelsen om tidligere domfellelser. Dette er en variabel som vi har valgt å bruke med 3 nivå. Nivå 1 er at den innsatte ikke har vært domfelt tidligere, slik at denne domfellelsen som de gjennomfører straff for under undersøkelsen er den første dommen de har fått. Nivå 2 er at de har vært domfelt en til to ganger tidligere, og nivå 3 er at det var domfelt 3 ganger eller flere før den nåværende dommen. Vi har i en tidligere rapport vist til at lærevansker, språkvansker og kommunikasjonsvansker ikke er vesentlig forskjellig for innsatte som rapporterer at de har vært domfelt en til to ganger tidligere eller at dette er første dommen. Men vi har også funnet at for deltagerne som har tre eller flere domfellelser tidligere så

er det vesentlig høyere score på alle vanskekategoriene vi har undersøkt (Asbjørnsen mfl., 2023). Vi har derfor allerede redegjort for at ulike former for utfordringer er i langt større grad til stede blant innsatte som har flere dommer på seg fra tidligere.

Som det framgår av tabell 1, går andelen som oppgir at de ikke har vært i kontakt med hjelpeapparatet ned med antall tidligere dommer, samtidig som andelen som rapporterer at de har hatt kontakt med hjelpeapparatet øker med antallet tidligere dommer. Det er i særlig grad kontakt med barnevernstjenesten som er utslagsgivende, alene eller Vi finner at mer enn halvparten av de som ikke har hatt kontakt med hjelpeapparatet (54,8 prosent) ikke har vært domfelt tidligere, mens tilsvarende andel for innsatte som har hatt kontakt med hjelpeapparatet er om lag en av tre (30 prosent oppgir å ha hatt kontakt med barnevernstjenesten, og om lag halvparten for de som oppgir kun kontakt med PPT). I særlig grad er kontakten med barnevernet avgjørende, mens oppgitt kontakten med PPT alene er jevnt fordelt over antallet domfellelser. Det fremkommer også at av dem som oppgir at de har hatt kontakt med både barnevernet og PPT oppgir 44 prosent at de har hatt tre eller flere dommer tidligere, mot 20,1 prosent av de som ikke har hatt kontakt med hjelpeapparatet. Andelen som oppgir tre eller flere tidligere dommer er markant økt i alle de tre undergruppene, men er høyest blant innsatte som har hatt kontakt med barnevernstjenesten alene eller i kombinasjon med PPT. Avviket er noe lavere for innsatte som kun har hatt kontakt med PPT. Sannsynligheten for flere dommer øker markant blant innsatte som har hatt kontakt med hjelpeapparatet i barndommen.

Tabell 1. Prosentandelen av innsatte som oppgir kontakt med hjelpeapparatet etter tidligere domfellelser for de som soner straff i fengsel (N=819)

		Kontakt med hjelpeapparatet			
		Ingen kontakt	Barnevern	PPT	Barnevern og PPT
Tidligere domfelt	Nei, aldri	54,8	31,3	43,8	29,3
	Ja, 1-2 ganger	25,1	33,3	27,6	26,4
	Ja, 3 eller flere	20,1	35,4	28,6	44,3
	n	478	96	105	140

Det at det i dette utvalget hyppig rapporteres kontakt med både PPT og barnevernstjenesten er først og fremst en indikasjon på at det foreligger situasjoner hvor det har blitt observert atferdsmessige og opplæringsmessige behov for oppfølging i tidlig alder. Den relativt sett lave andelen av innsatte som kun rapporterer kontakt med PPT, og at denne andelen ser ut til å være konstant over antall domfellelser, gir grunnlag for å anta at opplæringsbehov i seg selv ikke har noen særlig sammenheng med antall domfellelser.

Dernest sier dette at risikoen for flere domfellelser er forhøyet blant unge hvor familien har hatt kontakt med hjelpeapparatet. Vi har ikke kartlagt hvilke forhold som har ledet til kontakt med hjelpeapparatet, og det kan være egenskaper ved personen (f.eks. sosioemosjonelle vansker, utagering, oppmerksomhetsvansker og andre lærevansker), men også dysfunksjonelle familierelasjoner. Synergieffekter av slike forhold kan forsterke og lede frem til det vi kan observere i denne undersøkelsen.

Uansett ser vi at slik kontakt med hjelpeapparatet indikerer en relativt stor økning i risikoen for gjentakende lovovertridelser og domfellelser.

Høyeste formelle utdanning og kontakt med hjelpeapparatet.

Det kommer frem i undersøkelsen at høyeste formelle utdanning er lavere blant deltakere som rapporterer å ha vært i kontakt med barnevernet sammenlignet med de som rapporterer at de ikke har hatt slik kontakt. Slår vi sammen den mer spesifiserte informasjonen som er oppgitt i tabell 2 finner vi at andelen som ikke har fullført videregående opplæring utgjør 41,4 prosent blant innsatte som ikke har hatt kontrakt med hjelpeapparatet. Denne andelen er 50,5 prosent blant innsatte som har hatt kontakt med PPT alene i oppveksten, men 63,9 prosent for innsatte som oppgir å ha hatt kontakt kun med barnevernstjenesten, og 67,1 prosent blant innsatte som oppgir kontakt med både barnevernstjenesten og PPT.

Ser vi på omfanget av de som rapporterer at de har fullført videregående opplæring fremkommer det at 36,1 prosent av de som har hatt kontakt med barnevernet også oppgir at de har fullført 3 år videregående opplæring eller har høyere utdanning. For de som oppgir kontakt med PPT alene er andelen 49,6 prosent, mens for de som har hatt kontakt med begge instansene er andelen 32,9 prosent. De som ikke har vært i kontakt med barnevernstjenesten, har en tilsvarende andel på 58,5 prosent.

Dersom vi ser på det mest typiske utdanningsnivået (modus) varierer ikke dette vesentlig i de tre gruppene. Andelen som har fullført videregående opplæring som høyeste oppnådde utdanning er 28,2 prosent blant de som ikke har hatt kontakt med hjelpeapparatet. 34,3 prosent blant de som oppgir å ha hatt kontakt med kun PPT, 26,8 prosent blant de som oppgir at de har vært i kontakt kun med barnevernstjenesten, og 21,1 prosent blant de som har hatt kontakt med både barnevernstjenesten og PPT.

Forskjellene mellom gruppene av innsatt som er definert av kontakt med hjelpeapparatet opptrer i hovedsak i andre deler av utdanningskontinuumet. Av innsatte som har hatt kontakt med hjelpeapparatet har en vesentlig større andel ikke påbegynt eller fullført videregående opplæring. Hver tredje innsatt som har vært i kontakt med barnevernet og/eller PPT oppgir ingen fullført utdanning eller grunnskolen som høyeste utdanning (mer presist 28,8 prosent av de som kun har hatt kontakt med barnevernstjenesten, 20 prosent av de som kun har hatt kontakt med PPT, og 30 prosent av de som har hatt kontakt med både barnevernet og PPT), mot 15,5 prosent av de innsatte som rapporterer at de ikke har vært i kontakt med hjelpeapparatet.

Tabell 2. Høyeste fullførte utdanning i prosent etter kontakt med hjelpeapparatet, adskilt for de som oppgir ingen kontakt med hjelpeapparatet, de som oppgir kun barnevernet, de som oppgir kun PPT og de som oppgir at de har hatt kontakt med både barnevernstjenesten og PPT (N=820)

		Kontakt med hjelpeapparatet			
		Ingen	Barnevern	PPT	Begge
Høyeste fullførte utdanning	Ikke fullført utd	4,2	4,1	5,7	7,9
	Grunnskole	11,3	24,7	14,3	22,1
	1 år vgo	9,4	22,7	10,5	20,7
	2 år vgo.	16,5	12,4	20,0	16,4
	Fullført vgo	28,2	26,8	34,3	22,1
	Fagskoleutd.	7,7	2,1	1,9	2,9
	Enkeltfag, univ.	6,5	3,1	6,7	4,3
	Gradsutd., univ.	16,1	4,1	6,7	3,6
	n	478	97	105	140

Utdanningsønske

Utdanningsønsker skiller noe mellom de som har hatt kontakt med hjelpeapparatet og de som ikke har hatt slik kontakt. Utdanningsønsker under straffegjennomføringen avspeiler i hovedsak hva som er høyeste formalkompetanse, og det hyppigste ønsket som er oppgitt er VG3, som er oppgitt fra 35,1 prosent av de som har hatt kontakt med kun barnevernet, 22,1 prosent av de som har vært i kontakt med PPT, og 32,1 prosent av de som har hatt kontakt med både barnevernstjenesten og med PPT. For de som oppgir at de ikke har hatt kontakt med hjelpeapparatet er andelen 19,1 prosent (se tabell 3).

Andelen som ikke ønsker utdanning under straffegjennomføringen er høyere blant de som ikke har vært i kontakt med hjelpeapparatet (23,9 prosent ønsker ikke utdanning) sammenlignet med de som har hatt slik kontakt (17,1 og 19,6 prosent ønsker ikke utdanning). Vi ser videre at andelen som ønsker høyere utdanning er lavere blant de som oppgir kontakt med barnevernstjenesten enn blant de som oppgir ingen kontakt med hjelpeapparatet, eller som kun har hatt kontakt med PPT. Vi finner at en av fem (18,2 prosent) som ikke har vært i kontakt med hjelpeapparatet ytrer ønske om høyere utdanning. Av de innsatte som har hatt kontakt med barnevernstjenesten er denne andelen 16,5 prosent, for de som har hatt kontakt med PPT er den 20,2 prosent, og for innsatte som oppgir at de har vært i kontakt med både barnevernet og PPT er andelen 12,9 prosent.

Tabell 3. Utdanningsønske etter kontakt med hjelpeapparatet i prosent, adskilt for de som oppgir ingen kontakt med hjelpeapparatet, de som oppgir kun barnevernstjenesten (B.V.), de som oppgir kun PPT og de som oppgir at de har hatt kontakt med både barnevernstjenesten og PPT (N=818)

		Kontakt med hjelpeapparatet			
		Ingen	Barnevern	PPT	Begge
Utdannings- ønske i fengslet	Ønsker ikke	23,9	19,6	19,2	17,1
	Grunnskole	0,6	2,1	1,9	1,4
	VG1	3,4	3,1	8,7	6,4
	VG2	4,6	12,4	4,8	12,9
	VG3	19,1	35,1	22,1	32,1
	Fagskoleutd.	4,4	2,1	4,8	3,6
	Univ el høyskole	18,2	16,5	20,2	13,6
	Korte kurs	25,8	9,3	18,3	12,9
	n	477	97	104	140

Det er også en merkbar forskjell i ønsket om kortere kurs. En av fire blant de som ikke har hatt kontakt med hjelpeapparatet yrer ønske om kortere kurs. Denne andelen er vesentlig lavere blant de som har hatt kontakt med barnevernstjenesten, med 9,3 prosent for de som kun har hatt kontakt med barnevernstjenesten, og 12,9 prosent blant de som oppgir kontakt med både barnevernstjenesten og PPT. Blant innsatte som kun oppgir kontakt med PPT er det om lag en av fem som ønsker kortere kurs (18,3 prosent).

Deltagelse i opplæring under straffegjennomføring

Tabell 4 fremstiller hvilke former for opplæringsaktiviteter den innsatte deltar samt hvorvidt de rapporterer kontakt med hjelpeapparatet. Deltagelsen prosentvis er høyere for innsatte som har hatt kontakt med hjelpeapparatet i barndommen sammenlignet med innsatte som oppgir at de ikke har hatt slik kontakt. Forskjellen er mest framtrødende for deltagelse i videregående opplæring og følger på hvor avviket i opplæring er størst, og hvor rettigheter i størst grad er hjemlet i lov om opplæring. Ønsket om høyere utdanning, som er uttrykt av nærmere 20 prosent av de innsatte (se tabell 3), er i mindre grad reflektert som aktuelt under straffegjennomføringen.

Tabell 4. Deltagelse i opplæring under straffegjennomføring i prosent adskilt for de som oppgir ingen kontakt med hjelpeapparatet, de som oppgir kun barnevernstjenesten, de som oppgir kun PPT og de som oppgir at de har hatt kontakt med både barnevernstjenesten og PPT (N=823)

		Kontakt med hjelpeapparatet			
		Ingen	Barnevern	PPT	Begge
Opplærings-aktivitet i fengselet	Deltar ikke	54,9	48,5	43,8	44,3
	Grunnskole	0,4	0,0	1,9	1,4
	VG1	4,6	10,3	10,5	16,4
	VG2	7,1	15,5	6,7	10,0
	VG3	15,0	19,6	18,1	12,9
	Fagskoleutdanning	2,7	0,0	3,8	0,7
	Univ el høyskole	5,2	5,2	6,7	2,9
	Korte kurs	10,2	1,0	8,6	11,4
	n	481	97	105	140

Forekomst av læringsutfordringer

Læringsutfordringer blir i denne sammenhengen forstått som selvrapportert forekomst av lærevansker som ADHD, dysleksi og språkvansker, samt hva som blir rapportert på spørreskjemainstrumentene WURS-25 som registrerer tegn på ADHD hos voksne og La Trobe Communication Questionnaire (LCQ,) som registrerer kommunikasjonsferdigheter. Spørsmålet vi ønsker å finne svar på er om det er større utfordringer registrert ved disse skjemaene hos innsatte som har rapporterer at de har hatt kontakt med barnevernet og/eller PPT i barnealder.

Selvrapporterte lærevansker

Ikke uventet er forekomsten av ulike former for lærevansker høyere i de gruppene av innsatte som rapporterer at de har hatt kontakt med hjelpeapparatet, selv om det også kan observeres en del forskjeller i forekomst mellom de ulike undergruppene (se tabell 5). Som tabellen viser oppgir 24,8 prosent av de som ikke har hatt kontakt med hjelpeapparatet at de mener de har dysleksi, mens 11,7 prosent oppgir at de har fått en slik diagnose som barn i skolen eller ved en annen instans i voksen alder. Ser vi denne forekomsten opp mot det som rapporteres fra innsatte som har vært i kontakt med hjelpeapparatet, er det forståelig nok en mye høyere forekomst blant de som har vært i kontakt med PPT, hvor 64,1 prosent av de som har vært i kontakt med PPT alene mener de har dysleksi, og 58,3 prosent har fått diagnostisert slike vansker. Tilsvarende mener 53,8 prosent av de innsatte som har vært i kontakt med både PPT og barnevernstjenesten at de har dysleksi, og 43,1 prosent har fått diagnostisert slike vansker. I den gruppen innsatte som oppgir at de kun har vært i kontakt med barnevernstjenesten mener 30,9 prosent de har dysleksi, og 18,1 prosent oppgir at de har fått en slik diagnose. Det er foruroligende å se at 18,2 prosent av innsatte som har vært i kontakt med barnevernstjenesten svarer «vet ikke». Dette er høyt sammenlignet med svarene fra de andre undergruppene.

De viktigste kjennetegnene som karakteriserer språkutviklingsforstyrrelser (DLD) er vansker med forståelse og bruk av språket. Det er anslått at om lag sju prosent av barn har slike vansker, og for en stor andel vedvarer slike vansker inn i voksen alder. Med andre ord venter vi å se færre innsatte med slike vansker enn lese- og skrivevansker eller dysleksi, som tidligere er rapportert i langt større omfang.

Blant innsatte som rapporterer at de ikke har vært i kontakt med hjelpeapparatet mener 13,2 prosent at de har vansker med bruk av språket. Denne andelen er markant høyere i gruppene som har vært i kontakt med PPT, hvor forekomsten er 25,2 prosent blant de som har svart kun PPT, og 19,7 prosent om både PPT og barnevernstjenesten har vært inne i bildet. Har de kun hatt kontakt med barnevernstjenesten svarer 9,3 prosent at de mener de har vansker med bruk av språket, altså ikke vesentlig forskjellig fra hva som er rapportert i barnepopulasjonen.

Dyskalkuli innebærer særskilte vansker med å lære regning og matematikk, og favner om blant annet mangelfull tallforståelse og manglende ferdigheter til å gjøre ulike matematiske operasjoner. Vi har i tidligere rapporter også vist at selvrapporterte vansker i matematikk langt overgår det som var ventet. Forekomsten av diagnostisert dyskalkuli er forhøyet blant de som oppgir at de har hatt kontakt med PPT alene, (17,5 prosent) sammenlignet med de innsatte som har hatt kontakt med både PPT og barnevernet (11,7 prosent) og lavest blant de som har hatt kontakt med barnevernet alene (4,1 prosent) og ikke hatt kontakt med hjelpeapparatet (4,7 prosent).

Tallene for selvrapportert forekomst av ADHD viser et lignende bilde. Vi har sett i tidligere studier at forekomsten blant innsatte er vesentlig høyere enn det man venter å se i befolkningen i sin helhet.

Tabell 5. Forekomst av læringsutfordringer i prosent etter kontakt med hjelpe-tjenesten adskilt for de som oppgir ingen kontakt med hjelpeapparatet, de som oppgir kun barnevern, de som oppgir kun PPT og de som oppgir at de har hatt kontakt med både barnevernstjenesten og PPT (N=814)

		Kontakt med hjelpeapparatet			
		Ingen	Barnevern	PPT	Begge
Mener du at du har dysleksi?	Ja, helt klart	7,4	6,2	29,1	20,6
	Ja, en viss grad	17,5	24,7	35,0	34,6
	Ja, samlet	24,8	30,9	64,1	55,1
	Nei	75,2	69,1	35,9	44,9
Har du fått diagnosen dysleksi?	Ja, som barn	7,3	17,5	52,4	38,0
	Ja, som voksen	4,4	1,0	5,8	5,1
	Ja, samlet	11,7	18,6	58,3	43,1
	Nei, aldri	82,4	62,9	34,0	50,4
	Vet ikke	5,9	18,6	7,8	6,6
Opplever vansker bruke og forstå språk	Ja, helt klart	2,1	0,0	5,8	6,6
	Ja, til ein viss grad	11,1	9,3	19,4	13,1
	Ja, samlet	13,2	9,3	25,2	19,7
	Nei	83,0	80,4	65,0	74,5
	Vet ikke	3,8	10,3	9,7	5,8
Har du fått diagnosen dyskalkuli?	Ja, som barn	3,1	4,1	15,5	11,7
	Ja, som voksen	1,7	0,0	1,9	0,0
	Ja, samlet	4,8	4,1	17,5	11,7
	Nei, aldri	87,6	76,3	61,2	65,7
	Vet ikke	7,5	19,6	21,4	22,6
Har du fått diagnosen ADHD?	Ja, som barn	2,7	20,6	24,3	39,7
	Ja, som voksen	9,7	11,3	20,4	13,2
	Ja, samlet	12,4	32,0	44,7	52,9
	Nei, aldri	81,3	60,8	51,5	40,4
	Veit ikke	6,3	7,2%	3,9	6,6

Vi finner at det er relativt store forskjeller mellom dem som oppgir kontakt med hjelpeapparatet og de innsatte som ikke rapporterer slik kontakt. Den forventede forekomsten i den voksne befolkningen er under 2,5 prosent. Blant de som ikke har hatt kontakt med hjelpeapparatet oppgir 12,4 prosent at de har fått en diagnose som tilsier ADHD. Dette angir en forekomst som er fem ganger høyere enn hva som er ventet i befolkningen ellers. Videre finner vi en svært mye høyere forekomst blant de som har vært i kontakt med hjelpeapparatet, hvor 32 prosent av de som kun har vært i kontakt med barnevernet oppgir at de er diagnostisert med ADHD, 44,7 prosent av de som kun har vært i kontakt med PPT, og mer enn halvparten (52,9 prosent) av de som oppgir at de har hatt kontakt med både PPT og barnevernstjenesten oppgir at de har blitt diagnostisert med ADHD.

Oppmerksomhetsvansker og hyperaktivitet

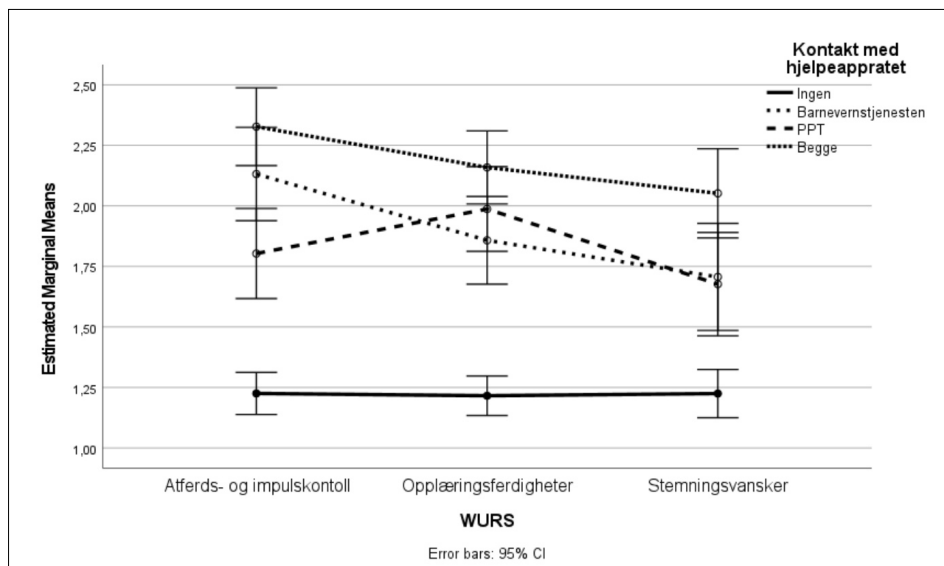
Vi har i tillegg til selvrapportering benyttet WURS-25 som et mål på forekomst av oppmerksomhetsvansker og hyperaktivitet. Vi finner en robust forskjell i WURS-skår mellom innsatte som ikke har hatt kontakt med hjelpeapparatet og innsatte som rapportert slik kontakt, hvor gjennomsnittskår for de som ikke har vært i kontakt med hjelpeapparatet er 30 poeng, de som oppgir kun kontakt med barnevernstjenesten får en skår på 48,3 poeng, mens de som oppgir å ha hatt kontakt med PPT oppnår en skår på 47,0 poeng. Innsatte som oppgir at de har hatt kontakt med både barnevernet og PPT oppnår en skår på 54,7 poeng. Dette er signifikante forskjeller, men skalaen som helhet skiller i liten grad mellom innsatte som har hatt kontakt med de ulike delen av hjelpeapparatet. Basert på en terskelverdien og andelen som oppgir å ha en ADHD-diagnose, er det grunnlag for å anta at det er omfattende underdiagnostisering av slike utfordringer blant innsatte, noe vi også har rapportert i tidligere undersøkelser blant norske innsatte (Asbjørnsen, 2017; Asbjørnsen mfl., 2011).

Vi har gjennomført en prinsippal komponentanalyse av skalaen for å avdekke den underliggende faktorstrukturen, og for å få en mer detaljert forståelse for hva som ligger i data. Analysen gav oss en løsning som besto av tre komponenter. Disse forklarte 64,3 prosent av variansen i materialet. Den første komponenten besto av 11 utsagn som i hovedsak dreier seg om impuls kontroll og antisosial atferd. Komponentene hadde i løsningen en egenverdi på 6,33 etter rotering, og forklarer 25,3 prosent av variansen. Den andre komponenten inneholdt ni utsagn som hovedsakelig dekker skolerelaterte egenskaper, atferd og erfaringer. Denne komponenten hadde en egenverdi på 5,10 og forklarer 20,3 prosent av variansen. Den tredje og siste komponenten inneholdt fem utsagn som har til felles at de omhandler nedstemte emosjonelle forhold og opplevelser. Denne komponenten viste en egenverdi på 4,7 og bidro med 18,7 prosent forklart varians.

Med utgangspunkt i resultatet fra prinsippal komponentanalyse konstruert vi tre underskalaene fra WURS-25 for å se om dette ville frambringe noen flere nyanser som kan gi informasjon. Disse ble betegnet *atferd- og impuls kontroll*, *opplæringsferdigheter*, og *stemningsvansker*, hvor den første skalaen i hovedsak inkluderer forhold som går på trøbbel med autoriteter, tendens til å være umoden, ufornuftig, hissig temperament, irritabilitet, ulydighet mot foreldre og vansker med å bevare kontrollen. Den andre skalaen, opplæringsferdigheter inkluderer i hovedsak skolevansker og opplevde læringsutfordringer som at respondenten opplevde seg selv som lite flink, lærte seint, har problemer med matematikk og tall. Ved uttalte problemer med konsentrasjon er det lett å bli distraheret, og det er vanskelig å vise seg fra sin beste side. Oppmerksomhetsvansker som kjennetegner ADHD er i hovedsak med i denne kategorien. Den siste faktoren som har vi kalt stemningsvansker inkluderte spørsmål som beskriver forhold som å være nervøs, være trist og deprimeret, engstelig og ha dårlig selvbilde. Resultatene fra denne analysen er fremstilt i figur 1.

Som vist i figur 1, er det forskjeller i skår på underskalaene av WURS-25 mellom innsatte som har hatt kontakt med hjelpeapparatet og innsatte som ikke rapporterer slik kontakt. Det fremkommer at innsatte som kun har hatt kontakt med PPT skårer en del lavere på den første underskalaen atferds- og impuls kontroll enn innsatte som har hatt kontakt med barnevernet, men med tilsvarende forhøyet skår på skoleferdigheter og stemningsvansker. Innsatte som har hatt kontakt med begge hjelpeinstansene har

vesentlig høyere skår på de tre underskalaene, noe som tilsier at de rapporterer både nedsatt atferds og impuls kontroll, opplever vansker med opplæringsaktiviteter samt har emosjonelle utfordringer representert ved høy skår på stemningsvansker.

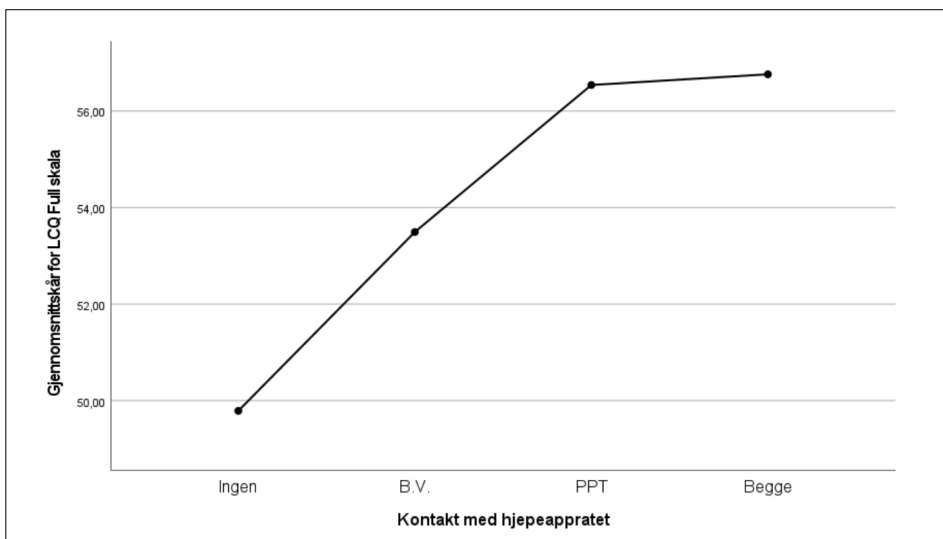

Figur 1. Skår på underskalaene av WURS-25 etter kontakt med hjelpeapparatet, separate linjer for de som oppgir ingen kontakt med hjelpeapparatet, de som kun oppgir kontakt med PPT, kun barnevernstjenesten og både barnevernstjenesten og PPT. Små stolper i figuren viser 95 % konfidensintervallet.

Det fremkommer derfor at WURS-25 er en god indikator på kontakten med hjelpeapparatet, og at i særlig grad spørsmålene som omhandler impulsivitet og manglende atferdsmessig kontroll er bidrar til dette, selv om alle skår er forhøyet.

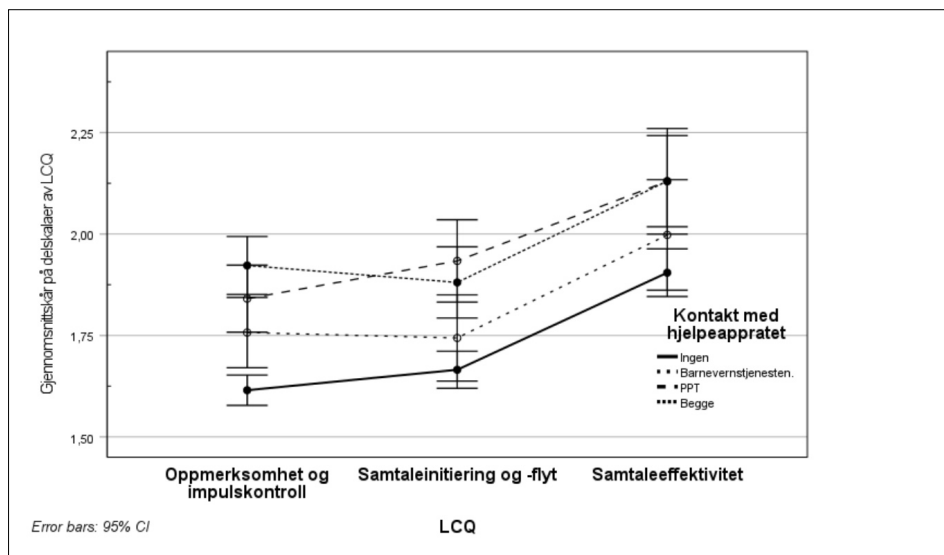
Kommunikasjonsferdigheter

Vi har gjort tilsvarende analyse av forholdet mellom å ha vært i kontakt med hjelpeapparatet og kommunikasjonsferdigheter, illustrert i figur 2. Resultatene viser at innsatte som rapporterer at de har hatt kontakt med hjelpeapparatet oppnår høyere skår på kommunikasjonsskalaen enn innsatte som ikke har hatt slik kontakt. Dette indikerer større vansker med kommunikasjon og med å føre en samtale. Analysene viser en robust forskjell mellom innsatte som rapporterte å ikke ha hatt kontakt med PPT enten alene eller også med barnevernstjenesten. Innsatte som oppgir at de kun har hatt kontakt med barnevernstjenesten viser en noe lavere skår på LCQ enn innsatte som har hatt kontakt med PPT, men også denne skiller seg klart fra innsatte som ikke har hatt slik kontakt. ($p < 0,05$, se figur 2), men det er ikke noen reell forskjell i ferdigheter mellom innsatte som rapporterer kontakt med barnevernstjenesten og de som ikke har hatt slik kontakt (se fig. 2).

Figur 2. Gjennomsnittskår på kommunikasjonsskalaen La Trobe Communication Questionnaire (LCQ) ut fra kontakt med hjelpeapparatet adskilt for de som oppgir ingen kontakt med hjelpeapparatet, de som oppgir kun barnevernstjenesten (B.V.), de som oppgir kun PPT og de som oppgir at de har hatt kontakt med både barnevernstjenesten og PPT.

Prinsipal komponentanalyser har tidligere vist at spørsmålene som inngår i LCQ utgjør tre underskalaer som vi tidligere har betegnet *oppmerksomhet og impuls kontroll, samtaleinitiering og flyt* og *samtale effektivitet*. Det er imidlertid noe større forskjell i skår på de ulike underskalaene for de som har hatt kontakt med PPT, hvor det kommer frem høyere skår på impulsivitet, og lavere på samtaleinitiering og flyt hos de som har hatt kontakt med PPT. Det er en relativt sett høyere skår på oppmerksomhet og impuls kontroll blant innsatte som oppgir å ha hatt kontakt med barnevernstjenesten. Vi kan derfor gå ut fra at de innsatte som har vært i kontakt med barnevernstjenesten har hatt mer omfattende og sammensatte utfordringer hvor både lærevansker, oppmerksomhetsvansker og påfølgende kommunikasjonsvansker har vært del av sakskomplekset.

Figur 3. Gjennomsnittskår på underskalaene av kommunikasjonskalaen LCQ etter kontakt med hjelpeapparatet adskilt for de som oppgir ingen kontakt med hjelpeapparatet, de som oppgir kun barnevernstjenesten, de som oppgir kun PPT og de som oppgir at de har hatt kontakt med både barnevernstjenesten og PPT. Små stolper i figuren viser 95 prosent konfidensintervallet.

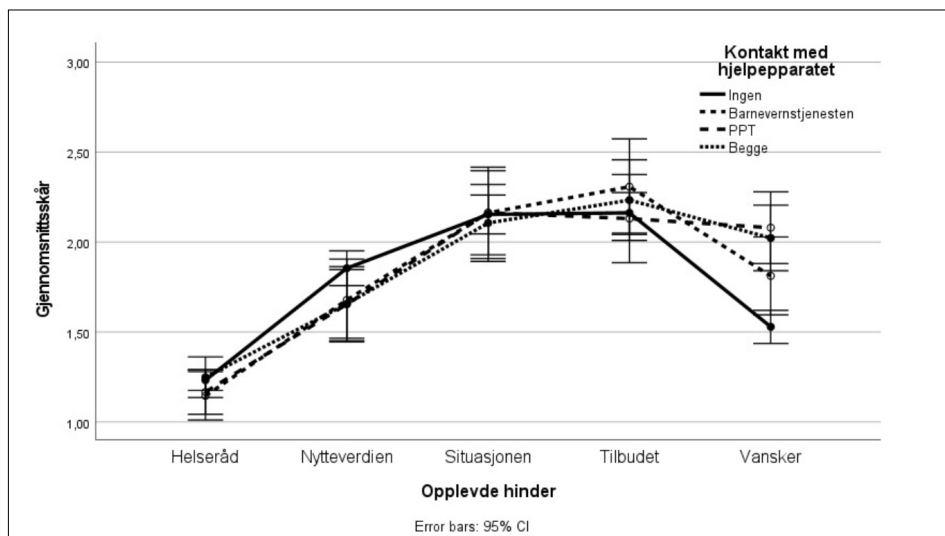
Opplevde hinder for deltakelse i opplæring under straffegjennomføring

Totalomfanget av opplevde hinder for opplærings situasjonen er noe høyere for de som har vært kontakt med barnevernet. Disse rapporterer en gjennomsnittssumscore på skalaen på 59,2 sammenlignet med de som ikke har vært i med kontakt med barnevernet som rapporterer en gjennomsnittsskår på 55,6 poeng for alle leddene i denne skalaen. Vi ser i tillegg at de som oppgir å ha hatt kontakt med PPT i enda høyere grad rapporterer hinder med en gjennomsnittsskår på 61 for de som har vært i kontakt med PPT og 55 for de som ikke har hatt denne kontakten. Går vi videre og ser på de som rapporterer at de vært i kontakt med både barnevernet og PPT tidligere så ser vi hinderskåren stiger ytterligere til 61,9.

I undersøkelsen 2021 gav prinsipal komponentanalysen en noe annen faktorstruktur enn det som vi har rapportert tidligere (Manger mfl., 2019) og som inkluderte kategoriene råd om å la være ut fra helsesituasjon, nytteverdien av å delta i utdanning, situasjonen som straffegjennomføringen medfører, opplæringstilbudet som ikke ble funnet interessant eller aktuelt, samt lærevansker eller disposisjonelle hinder.

Generelt sett rapporterer de innsatte i overveiende grad samme type hinder. De er ganske samstemte om at råd om å ikke ta utdanning utgjør en liten grad av hinder, noe mer at de opplever lav nytteverdi av utdanning, mens forhold knyttet til den

aktuelle situasjonen samt at tilbudet ikke er i tråd med ønsker utgjør det største hinderet for å delta i opplæringen under straffegjennomføringen. Opplevde vansker oppleves i større grad som hinder for deltagelse av innsatte har som har hatt kontakt med hjelpeapparatet, og i særlig grad er det kontakt med PPT som bidrar til denne variasjonen (se figur 4).

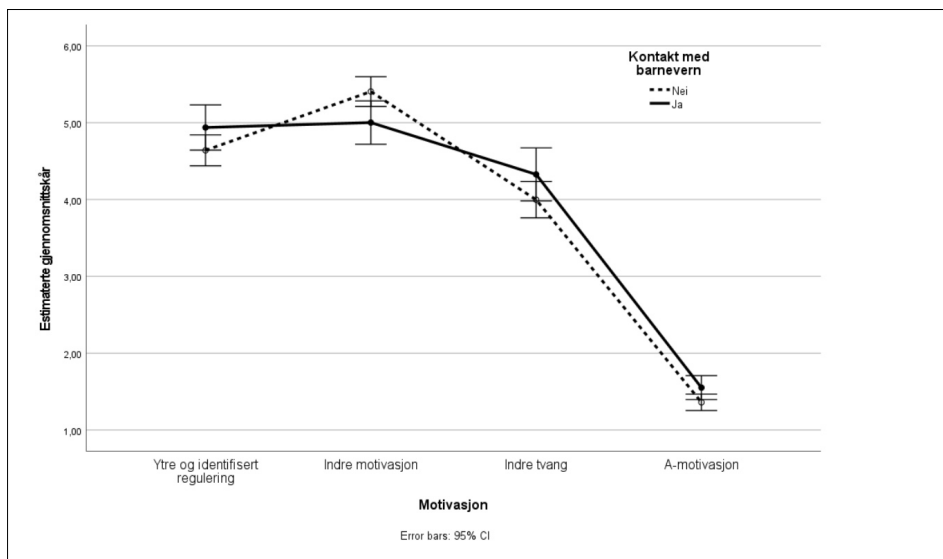

Figur 4. Gjennomsnittlige opplevde hinder for deltagelse i opplæring under straffegjennomføring adskilt for de som oppgir ingen kontakt med hjelpeapparatet, de som oppgir kun barnevernstjenesten, de som oppgir kun PPT og de som oppgir at de har hatt kontakt med både barnevernstjenesten og PPT. Små stolper i figuren viser 95 prosent konfidensintervall.

Basert på svar på denne delen av undersøkelsen kan vi sammenfatte med at innsatte som har hatt kontakt med hjelpeapparatet rapporterer samlet noe større forekomst av hinder for deltagelse i opplæring under straffegjennomføringen, men ut over at noen flere mener de har for store vansker til å delta er det kvalitativt de samme hinder som oppgis å være av betydning.

Motivasjon for opplæring

Spørreskjemaet for motivasjon for opplæring ble også i denne sammenhengen analysert med prinsippal komponentanalyse for å lete etter en indre struktur i spørsmålene. Analysen resulterte i fire komponenter, som omhandler ytre og identifisert regulering, indre motivasjon, indre tvang, samt amotivasjon eller fravær av motivasjon for opplæring.

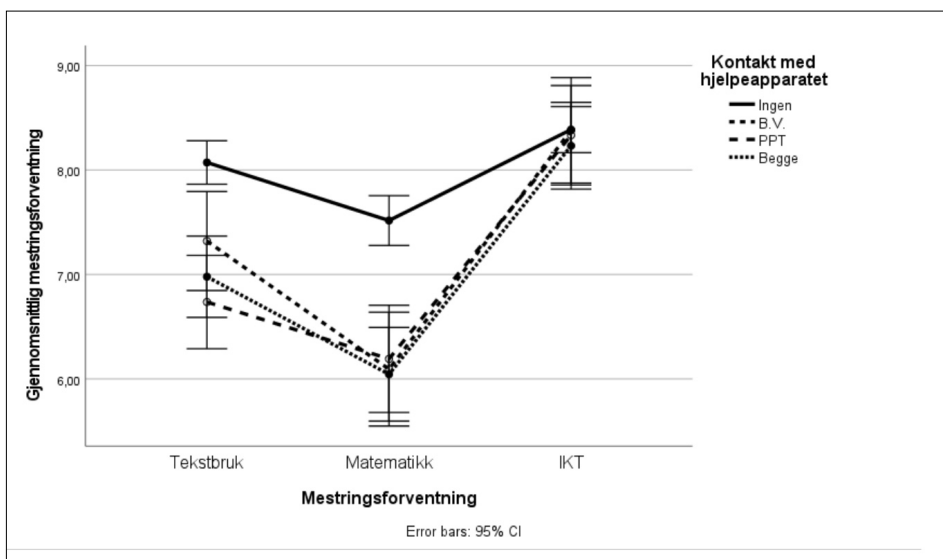
Figur 5. Gjennomsnittskår på de fire kategoriene av motivasjonsspørsmål separat for innsatte som oppgir at de har hatt kontakt med hjelpeapparatet og de som ikke har hatt slik kontakt. Små stolper i figuren viser 95 prosent konfidensintervall.

Det fremkommer ikke noen forskjeller i motivasjonsskår for innsatte som oppgir kontakt med hjelpeapparatet, enten det er barnevernet PPT, eller begge instansene. Det er en tendens til noe høyere skår for ytre og identifisert regulering og noe lavere skår for indre motivasjon hos innsatte som har hatt kontakt med hjelpeapparatet slik en kan se av figur 5, men forskjellene er ikke det vi kaller signifikante effekter, og vi slutter derfor at det ikke er grunnlag for å anta at opplæringsmotivasjonen er annerledes blant innsatte som har en historie med kontakt med hjelpeapparatet enn blant de andre dersom de allerede er i gang med opplæring (se figur 5).

Mestringsforventninger til skolearbeidet

Resultatene viser en klar forskjell mellom innsatte som har hatt kontakt med hjelpeapparatet og innsatte som ikke har hatt slik kontakt. Denne forskjellen er det vi karakteriseres som signifikant, og innsatte uten tidligere kontakt med hjelpeapparatet rapporterer høyere grad av mestringsforventning enn innsatte som har hatt kontakt enten med PPT eller med barnevernstjenesten (se figur 6).

Ser vi på skårene for de enkelte delområdene, framkommer det at mestringsforventningene er høyere for innsatte som ikke har hatt kontakt med hjelpeapparatet på tekstbrukskompetanse og matematikk, men ikke for IKT-ferdigheter, hvor alle skårer om lag likt. Det er noe variasjon i skår for tekstbruksferdigheter mellom gruppene som oppgir ulike instanser, med svakest skår for innsatte som har hatt kontakte med PPT enten alene eller i sammenheng med barnevernstjenesten, men disse forskjellene fremtrer ikke som det vi karakteriserer som signifikante forskjeller.

Figur 6. Gjennomsnittlig skår for mestringsforventninger til tekstbruk, matematikk og ikt separat for innsatte som har oppgitt kontakt med hjelpeapparatet i form av PPT og/eller barnevernstjenesten (B. V.), og innsatte som ikke rapporterer slik kontakt. Små stolper i figuren viser 95 prosent konfidensintervall.

Deltagelse i aktiviteter under straffegjennomføring

Kriminalomsorgen ønsket en tilbakemelding på i hvilken grad de innsatte hadde tilgang til ulike aktiviteter og tilbud under straffegjennomføringen (Eikeland mfl., 2022). Deltagelse i ulike program og hjelpetiltak under straffegjennomføringen varierer en del blant deltagere som har hatt kontakt med hjelpeapparatet tidligere og de som ikke har hatt slik kontakt. Denne delen av straffegjennomføringen kan kanskje også informere noe mer hva slags tilleggsutfordringer som er til stede i de ulike gruppene av innsatte. Det er gitt en oversikt over deltagelsen i de ulike programmene etter kontakt med hjelpeapparatet i tabell 6. Innsatte med en bakgrunn fra hjelpeapparatet rapporterer ikke mindre tilgang til noen av disse tilbudene enn innsatte uten en slik historie, men det er noen av aktivitetene som framtrer med mer variasjon enn andre.

Innsatte med en bakgrunn i hjelpeapparatet rapporterer hyppigere at de har hatt tilgang til de tilbudene det ble spurt om. Det kommer frem at innsatte med en bakgrunn i hjelpeapparatet i større grad rapporterer at de har hatt tilbud om tilleggsaktiviteter under straffegjennomføringen enn innsatte som ikke har hatt slik kontakt. Noen aktiviteter rapporteres av en stor andel av de innsatte uavhengig av kontakt med hjelpeapparatet. Dette gjelder i hovedsak samvær med andre innsatte, skole og opplæring, arbeidstrening og støtte fra ansatte de har møtt under straffegjennomføringen. Disse aktivitetene rapporteres av halvparten eller flere av de innsatte. Innsatte som har hatt kontakt med hjelpeapparatet rapporterer i tillegg høy forekomst av hjelp til rusmestring, gjenopprettende prosess, hjelp til psykiske vansker, deltagelse i program samt kontakt med sitt sosiale nettverk.

Tabell 6. Prosentandel deltagelse i ulike organiserte tilbud under straffegjennomføring etter kontakt med hjelpetjenester i barndommen (N =822)

	Kontakt med hjelpetjeneste			
	Ingen	Barnevern	PPT	Begge
Hjelp til rusmestring	19,4	51,5	31,4	37,9
Skole og opplæring	54,6	67,0	69,5	66,4
Arbeidstrening/jobb	49,0	58,8	53,3	52,1
Behandling for psykiske vansker	28,1	44,3	33,3	47,1
Hjelp til å rydde i økonomien min	25,6	29,9	29,5	28,6
Kontakt med mitt sosiale nettverk	28,8	37,1	36,2	44,3
Gjennomføring av program	23,3	40,2	34,3	35,7
Støtte fra ansatte jeg møter	49,6	55,7	56,2	59,3
Fellesskap med andre domfelte/innsatte	69,8	76,3	69,5	75,7
Kontakt med frivillige organisasjoner	26,7	34,0	38,1	39,3
Gjenopprettende prosess	11,7	23,7	16,2	17,1

Dette kan gi en indikasjon på at innsatte som tidligere har hatt kontakt med hjelpeapparatet har med seg større utfordringer innenfor rus og psykiatri og ellers mestringsproblematikk knytte til vanskelige situasjoner inn i straffegjennomføringen.

IV. Drøfting

Denne rapporten har et særskilt fokus på utdanningsbakgrunn og utdanningsbehov hos mannlige innsatte som rapporterer at de har vært i kontakt med barnevernstjenesten og/eller pedagogisk-psykologisk tjeneste (PPT) i tidlig oppvekst. Vi har gått gjennom hva denne delen av de innsatte rapporterer av vansker og utfordringer knyttet til det å ta en utdanning og delta i opplæring under gjennomføring av straff. Vi har videre søkelys på hvilke forhold som skiller mellom innsatte som oppgir at de har hatt kontakt med hjelpeapparatet i barnealder, og innsatte som sier de ikke har hatt slik kontakt. Resultatene og drøftingene er basert på svar fra 823 mannlige innsatte som sitter i norske fengsler, av disse oppgir 248 deltagere at de hadde kontakt med barnevernstjenesten, noe som utgjør vel 30 prosent av deltagerne i undersøkelsen. Dette er et høyt tall sammenlignet med andelen i befolkningen ellers som er i kontakt med barnevernet, sett i lys av at på det jevne mottar 2-4 prosent av befolkningen i alderen 0-25 år tiltak i regi av barnevernstjenesten. Vi har ikke informasjon om hvor mange av disse det ble igangsatt tiltak for, eller hvilken form dette i så fall hadde. Vi må understreke at deltagelsen i denne undersøkelsen var relativt lav sammenlignet med tidligere kartlegginger, og vi kan derfor ikke være sikker på at dette tallet er representativt for populasjonen innsatte, men funnene er sammenfallende med hva som ble rapportert fra en tidligere studie blant norske innsatte med langt høyere responsrate (Hetland mfl., 2015).

Som vi innledningsvis diskuterte viser undersøkelsene til Moffitt og kolleger (Moffitt, 2006; Moffitt og Caspi, 2001; Moffitt mfl., 2009) ulike utviklingsløp frem mot antisosial atferd i voksen alder, hvorav ett løp regnes som vedvarende antisosial atferd, og et annet ungdomsavgrenset antisosial atferd og kriminelle handlinger. For gruppen som betegner «Livsløpsvedvarende utvikling» er det observert tidlig start og en utviklingshistorie som også innebærer nevrokognitive trekk som er forenlig med blant annet ADHD og lærevansker. Det er derfor naturlig å se en slik problematikk i lys av kontakt med hjelpeapparatet i barnealder, og kartlegge hvilke implikasjoner dette har for opplæringsbehovet i voksen alder. Det er mye informasjon knyttet til denne problemstillingen som vi ikke har tilgang til gjennom den metodiske innfallsvinkelen vi har valgt: spørreskjemaundersøkelsen. Vi har begrenset plass til å stille opplysende spørsmål, og har ikke muligheter for å gå videre med mer detaljerte oppfølgingsspørsmål. Vi har derfor ikke informasjon om hva som var årsaken til kontakt med PPT eller barnevernstjenesten, om det var den innsatte selv som var i fokus eller andre familiemedlemmer, eller om det var problemer knyttet til familiens fungering. Vi har heller ikke informasjon om hva kontakten innebar, om den resulterte i tiltak i hjemmet eller omsorgsovertakelse.

Imidlertid finner vi en forekomst av utfordringer blant de som oppgir kontakt med hjelpeapparatet som er forenlig med at kontakten med instansene kan være utsløst av den innsattes utfordringer i ung alder. Vi ser også tegn på at mønsteret av frafall i utdanning som kommer frem som en mer generell problemstilling blant barnevernsklienter (Statistisk sentralbyrå, 2023), også kommer frem blant innsatte som tidligere har hatt kontakt med denne tjenesten. Vi finner videre at forekomsten av lærevansker og ADHD også i hovedsak er høyere blant innsatte som oppgir å ha hatt en tilknytning til disse hjelpetjenestene tidligere. I rapporten har vi lagt frem resultatene fra analyser av informasjonen vi har fått inn fra innsatte som rapporterer at de har hatt kontakt med hjelpeapparatet i form av barnevernstjenesten og PPT med

vektlegging av å hva denne kontakten har å si for opplæringsbehov på tidspunktet da undersøkelsen ble gjennomført. Det er enkle spørsmål som omhandler kontakten med disse tjenestene i barndommen. Selv om det ikke er spesifisert om kontakten gjaldt dem selv eller andre i familien, ser vi at den oppgitte kontakten reflekterer et større omfang av utfordringer hos den innsatte.

For innsatte som deltok i undersøkelsen var kontakten med barnevernet en del av en utvikling hvor tiltak eller manglende tiltak ikke medførte et liv uten kriminalitet. Dette kommer frem blant annet gjennom at tidligere barnevernsklienter er svært høyt representert blant de innsatte som oppgir at de har tre eller flere dommer bak seg, forut for den dommen de gjennomførte ved deltagelse i denne undersøkelsen.

Om lag 40 prosent av de innsatte har hatt kontakt med hjelpeapparatet i form av barnevernstjenesten og PPT, eller kontakt med en av instansene. Vurderingen de innsatte gir er at kontakten ikke har bidratt til en bedre utvikling av situasjonen. Årsakene til vurderingen kan vi ikke ta stilling til, ei heller hva innsatsen fra hjelpeapparatet har bestått i, og vi kan ikke si noe generelt om hva innsatsen fra barnevernet og PPT har å si for barn og unges utvikling og løpebane videre i livet. Statistikk viser at det er flere tusen saker som blir registrert i barnevernstjenesten hvert år (SSB), og av disse har vi registrert 248 som gjennomfører straff. Det er registrert om lag 12 500 innsettelse i norske fengsel i året. Dersom vi har et representativt utvalg av innsatte som deltagere i denne undersøkelsen, skulle dette tilsi at om lag 4000 i året har tilsvarende kontakt med hjelpeapparatet. Det er en klar overrepresentasjon basert på hvor sannsynlig det er at en gjennomsnittsborger blir domfelt, men samtidig er det også klart at de aller fleste barn som har kontakt med barnevernstjenesten og PPT ikke er å finne i norske fengsler.

Vi skal i den videre drøftingen ta opp en del forhold som har betydning for opplæringsbehovet under straffegjennomføringen for innsatte som har en forhistorie hvor kontakt med barnevernet og eller PPT inngår. Opplæringsbehovene i voksen alder har sannsynligvis sammenheng med årsakene til kontakten med hjelpeapparatet og reflekterer derfor også behov for støttetiltak og tilpasning som er av betydning for videre kartlegging og rådgiving i forbindelse med opplæring og planlegging av opplæringstiltak.

Domslengde og aktiviteter under straffegjennomføring

De innsatte som har vært i kontakt med barnevernstjenesten oppgir noe høyere omfang av timer i skolen, men noe lavere omfang av jobbrelaterte aktiviteter per uke under straffegjennomføringen sammenlignet med innsatte som ikke oppgir slik kontakt. De bruker omtrent tilsvarende tid på programaktiviteter som innsatte som ikke har hatt kontakt med hjelpeapparatet.

Det er nærliggende å anta at denne tendensen er knyttet til forskjeller i utdanningsnivå, ettersom innsatte som har hatt kontakt med hjelpeapparatet er funnet å være lavere sammenlignet med innsatte som ikke rapporterer slik kontakt. Det er imidlertid interessant å merke seg at forskjellen i deltagelse i opplæring under straffegjennomføringen ikke er større, tatt i betraktning den relativt store diskrepansen som er funnet i utdanningsbakgrunn og også i ønsker om utdanning og deltagelse i utdanning.

Funnene gir grunnlag for å anta at det på den ene siden er rom for større innslag av opplæring i hverdagen til den enkelte innsatte, men det kan også reflektere en nødvendig balanse mellom opplæring og arbeidstjeneste for innsatte med store opplæringsbehov og som har mindre erfaring med å være i en opplærings situasjon.

Tidligere domfellelser

Innsatte som oppgir å ha hatt kontakt med hjelpeapparatet viser økt forekomst av gjentatte domfellelser sammenlignet med innsatte som ikke har hatt slik kontakt. Dette samsvarer med tidligere forskning som ble drøftet innledningsvis. Der kom det frem at personer som starter tidlig med tegn på antisosial atferd og kriminalitet og samtidig har tegn på nevrokognitive utviklingsforstyrrelser, har forhøyet risiko for «livslang antisosial atferd». Innsatte som har hatt kontakt med hjelpeapparatet rapporterer også større utfordringer med kommunikasjonsferdigheter enn innsatte som ikke har hatt slik kontakt. Selv om det er en del individuell variasjon, og i noen tilfeller overlapp mellom undergruppene, så er nedsatte språk- og kommunikasjonsferdigheter også tidligere funnet å gi en økt risiko for gjentagende lovbrudd (se for eksempel Asbjørnsen mfl., 2023; Yew og O’Kearney, 2013). Flere risikoforhold kan derved spille sammen i gruppen som tidligere har hatt kontakt med hjelpeapparatet og bidra til økt risiko for gjentagende eller vedvarende lovbrudd med påfølgende domfellelser. Som nevnt har vi ingen oversikt over hva hjelpeapparatet har iverksatt av tiltak. Vi har heller ikke oversikt over hva som har vært konteksten for tiltak, men det er klart at de individuelle egenskapene som vi har kartlagt har en overveiende sannsynlighet for også å ha vært til stede i tidlig barndom, og at det er sannsynlig at noe av dette kan ha vært i fokus også gjennom kontakten med hjelpeapparatet.

Opplæringsbehov og utdanningsønsker

Tall fra Statistisk sentralbyrå viser at barn og unge som er i kontakt med barnevernet har høy risiko for å ikke fullføre videregående opplæring (Statistisk sentralbyrå, 2023). Den samme trenden ser vi videreført inn i kriminalomsorgen, hvor frafallet i utdanning er markant høyere i den gruppen innsatte som har vært i kontakt med hjelpeapparatet, og i særdeleshet blant de som har hatt kontakt med barnevernet. Mens vi i tidligere rapporter har vist at om lag en av tre innsatte har tre år videregående opplæring eller høyere utdanning som høyeste formelle utdanning, finner vi at mangelfull utdanning blant tidligere klienter i hjelpeapparatet kan forklare en stor del av dette avviket fra hva vi ser i samfunnet for øvrig. Blant de som ikke har vært i kontakt med hjelpeapparatet oppgir mer enn halvparten at de har fullført videregående opplæring eller de har høyere utdanning som høyeste fullførte utdannelse. Om lag halvparten av de som oppgir at de kun har hatt kontakt med PPT oppgir også at de har fullført videregående opplæring, men blant de som har hatt kontakt med barnevernet oppgir kun en av tre at de har fullført videregående opplæring. Som ellers i samfunnet er derfor kontakt med barnevernstjenesten en markør for frafall i opplæringen. Vi kan også utlede at kontakt med hjelpeapparatet, og i særlig grad barnevernstjenesten, er en markør for avbrutt opplæring og lav formell utdanning.

Det er en høyere andel som ikke ønsker utdanning under straffegjennomføringen blant innsatte som ikke har vært i kontakt med hjelpeapparatet. Om lag hver fjerde innsatt i denne kategorien oppgir at de ikke er interessert i opplæring. Dette kan ha sammenheng med at de ikke opplever et opplæringsbehov eller i motsatt fall at opplæringsønsket de måtte ha ikke er tilgjengelig. I hovedsak er det vektlagt å ha ressurser til å gjennomføre videregående opplæring under straffegjennomføring. Høyere utdanning er tilgjengelig, men i langt mer avgrenset grad. For innsatte som har hatt kontakt med hjelpeapparatet er det i underkant av en av fem som ikke ønsker noe opplæringstilbud, mens fire av fem har et ønske om opplæring. Det er en lavere andel av de innsatte med en bakgrunn i hjelpeapparatet som ønsker høyere utdanning. Dette henger sammen med at utdanningsnivået generelt er lavere, og ønsket er tilpasset oppnådd utdanningsnivå, de ytrer ønske om neste trinn i utdanningsløpet. Det er imidlertid en relativt stor diskrepans mellom ønske om høyere utdanning og deltagelse i slik utdanning under straffegjennomføring. Det er om lag halvparten av dem som ytrer ønske om utdanning som samtidig oppgir at de deltar i utdanning på ønsket nivå.

Det har funnet sted en betydelig økning i pådømmelse av seksuallovbrudd (sedelighetssaker og voldtekter) de senere årene med forholdsvis lange straffer (Kriminalomsorgen, 2022). I en del tilfeller er dette innsatte med en yrkesbakgrunn som medfører omskolingsbehov for integrering i samfunnet igjen etter gjennomført straff. Det er per i dag (2024) ikke utarbeidet program for denne formen for omskolingstilbud som opplæringsaktivitet. Det må også utredes videre i hvilken grad behovet for utdanning ut over videregående opplæring skal gjøres tilgjengelig i større grad enn hva deltagelsen kan tyde på per i dag. For innsatte som har behov for omskolering er det i liten grad lagt til rette for dette, og vi har langt mindre kunnskap om behov for et tilpasset opplæringstilbud for denne gruppen innsatte. Den nye opplæringsloven (Kunnskapsdepartementet, 2023) utvider rettighetene til videregående opplæring, og dette innebærer også en utvidet rett til omvalg og individuell tilrettelegging for å oppnå tilfredsstillende utbytte av opplæringen.

Deltakelse i opplæring under straffegjennomføring

En større andel innsatte med en tidligere tilknytning til hjelpeapparatet deltar altså i opplæring under straffegjennomføringen enn det som gjelder de som ikke har hatt slik tilknytning. Denne trenden er tydeligst for innsatte som har hatt kontakt med PPT, enten alene eller også kontakt med barnevernstjenesten. Imidlertid er også andelen høyere for innsatte som kun har hatt kontakt med barnevernstjenesten. Den største andelen av disse deltar i videregående opplæring, med størst vekt på tredje året.

Deltagelsen i opplæring er i hovedsak knyttet til behovet for å fullføre videregående opplæring. Tallene kan gi holdepunkter for at skolene klarer å fange opp en del innsatte som tidligere ikke har vært i stand til å fullføre utdanningsprogrammet sitt. I de senere årene har det vært en uttrykt målsetting å innpasse avgrensede opplæringsmoduler i planen for kompetansegivende videregående opplæring. Dette bidrar til styrking av formalkompetansen, og er i tråd med føringer som er gitt (se f.eks. Deloitte AS, 2017). Som vi drøfter senere, finner vi ikke vesentlige ulikheter i motivasjon for opplæring blant innsatte som har hatt kontakt med hjelpeapparatet

og innsatte som ikke har hatt slik kontakt, men innsatte som har hatt kontakt med hjelpeapparatet sier i noe høyere grad at ulike former for vansker oppleves som hinder mot deltagelse i opplæring under straffegjennomføring.

Lærevansker

Vi finner at en høy andel av de innsatte som oppgir å ha hatt kontakt med hjelpeapparatet rapporterer tegn på både lærevansker og at de er blitt kartlagt og har fått diagnostisert ulike former for lærevansker. Dette samsvarer med at de har vært i kontakt med PPT for kartlegging med tanke på bedre tilpasset opplæring. Forekomsten av lærevansker som kommer frem i denne undersøkelsen er også i tråd med hva som var ventet basert på tidligere undersøkelser blant norske innsatte (Asbjørnsen, 2015; Asbjørnsen mfl., 2007; Asbjørnsen mfl., 2017). Internasjonal litteratur støtter også opp under at lærevansker forekommer i høyere grad blant innsatte enn hva som blir observert i befolkningen generelt (Moody mfl., 2000; Morgan og Kett, 2003; Mouridsen og Hauschild, 2009; Rasmussen mfl., 2001; Reingle Gonzalez mfl., 2016; Rogers-Adkinson mfl., 2008; Rost og McGregor, 2012; Rucklidge mfl., 2013; Samuelsson mfl., 2003).

Når de innsatte oppgir at de er diagnostisert med ADHD i barnealder innebærer dette at andre instanser i spesialisthelsetjenesten, fremfor alt barne- og ungdomspsykiatriske instanser, har vært inn i saksbehandlingen (Helsedirektoratet, 2022). Det er etter retningslinjene kun spesialisthelsetjenesten som kan stille en slik diagnose. Opplysningene vi har fått gjennom spørreundersøkelsen er ikke bekreftet ved komparentopplysninger. Vi legger likevel til grunn at når våre respondenter oppgir at de har fått en slik diagnostisk merkelapp på sine utfordringer er det pålitelig informasjon, og denne stemmer i det vesentlige med de skår som oppnås på sjekklister som registrerer slik symptomatologi, først og fremst WURS-25. Vi antar derfor at barne- og ungdomspsykiatrien har vært involvert når denne diagnosen er satt i barnealder. Det er ikke spurt eksplisitt i undersøkelsen om andre instanser har vært involvert, noe som bør følges opp i senere undersøkelser.

Resultatene fra analysen av måleinstrumentet WURS-25 viser at skåren er høyere enn hva vi ville vente å se i befolkningen ellers, og ligger gjennomsnittlig noe over det dem regnes som terskelverdi for å anta det foreligger ADHD. Skåren er imidlertid vesentlig høyere for innsatte som har hatt kontakt med hjelpeapparatet sammenlignet med innsatte som ikke rapporterer slik kontakt. Forekomsten av ADHD og sammenfallende vansker med oppmerksomhet og impuls kontroll er også i tråd med tidligere funn (Einarsson mfl., 2009; Hales mfl., 2022; Lindgren mfl., 2002; Rasmussen mfl., 2001; Román Ithier mfl., 2017; Rösler mfl., 2004; Stokkeland mfl., 2014). Det er derfor å grunnlag for å anta at forekomsten av ADHD eller lignende forstyrrelser er underdiagnostisert og underrapportert blant innsatte til tross for at en svært høy forekomst blir rapportert av de innsatte selv.

Ser vi videre på analysene av underskalaene finner vi at innsatte som kun har hatt kontakt med PPT skårer en del lavere på den første underskalaen av WURS-25, atferds- og impuls kontroll, enn de innsatte som har hatt kontakt med barnevernet. Denne opptrer også sammen med en tilsvarende forhøyet skår på skoleferdigheter og stemningsvansker. De rapporterer altså mer emosjonell problematikk og større vansker med å skolefaglige aktiviteter enn oppmerksomhets- og konsentrasjonsproblemer. Det fremkommer derfor at WURS-25 fungerer som en indikator på mer spesifikke

utfordringer som er knyttet til de ulike delene av hjelpeapparatet, og at i særlig grad spørsmålene som omhandler impulsivitet og manglende atferdsmessig kontroll viser tilbake til kontakt med barnevernstjenesten. Det må imidlertid understrekes at vi ser forhøyet skår på alle deler av instrumentet blant innsatte som rapporterer kontakt med hjelpeapparatet sammenlignet med innsatte som ikke har hatt slik kontakt. Dette funnet er et nyttig tillegg til kunnskapen vi allerede har etablert om oppmerksomhets- og konsentrasjonsvansker, men fordrer videre replikasjoner og kvalitetetssikring gjennom ytterligere undersøkelser.

Vi finner også støtte for at ADHD hos voksne har innvirkning på evnen til kommunikasjon, og at det i særlig grad har innvirkning på de delene av kommunikasjonsferdighetene som er knyttet til å ha oversikt over hva den andre har behov for, når og i hvilken mengde (Bellani mfl., 2011), og kan ha innvirkning både på mottak og forståelse av språk så vel som på produksjon. I deler av faglitteraturen omtales slike ferdigheter som sosiale eller pragmatiske språkferdigheter (Anderson mfl., 2016; Cummings, 2017). Slike vansker er hyppig rapportert for barn med ADHD (Helland mfl., 2010; Helland mfl., 2020) men forskningslitteraturen om kommunikasjonsferdigheter blant voksne med ADHD er mangelfull, og vi har derfor lagt til grunn tidligere studier som er utført i andre utvalg med kognitive utfordringer (Bryan mfl., 2007; Bryan mfl., 2015; Douglas mfl., 2000; Struchen mfl., 2008). I disse studiene er det sammenfall med våre egne funn med hensyn på hvilke vansker som er fremtredende, samt funn som dokumenterer at sviktende arbeidshukommelse sammen med nedsatt impuls kontroll og økt distraherbarhet er av betydning for kommunikasjon også blant voksne. Videre fremkommer det i enkelt studier (Nilsen mfl., 2013) hvordan distraksjoner og manglende fokus på kommunikasjonspartner sine perspektiver kan bryte kommunikasjonsmønstrene og gi mindre effektiv informasjonsutveksling.

Vi benyttet skjemaet La Trobe Communication Questionnaire (LCQ, se også Douglas mfl., 2000; Struchen mfl., 2008; Struchen mfl., 2011) for å kartlegge kommunikasjonsferdigheter. De innsatte blir bedt om å beskrive sine ferdigheter i å gjennomføre en samtale hvor det inngår turtaking, informasjonsutveksling og å holde tråden i en meningsutveksling. Skjemaet er opprinnelig utformet for å kartlegge kommunikasjonsferdigheter etter lettere hodetraumer eller hjernerystelser, hvor det er ventet å foreligge små kognitive forstyrrelser. Skjemaet har vist seg å avdekke kommunikasjonsutfordringer på tilsvarende måte i dette utvalget av innsatte (Asbjørnsen mfl., 2023). Forekomsten av kognitive utfordringer som er beskrevet i de opprinnelige utvalgene er langt på vei tilsvarende omfanget av lærevansker og oppmerksomhetsforstyrrelser som vi kan se blant innsatte. I en tidligere rapport har vi gjort rede for mer nitide analyser av dette måleinstrumentet basert på det samme utvalget av innsatte, og rapporterte grunnlaget for å beskrive kommunikasjonsferdighetene ut fra tre ulike underfenomener, her kalt impuls kontroll, samtaleinitiering og flyt, samt samtaleeffektivitet.

Vi finner noe større forskjell i skår på de ulike underskalaene for de som har hatt kontakt med PPT, hvor det kommer frem høyere skår på impulsivitet, og lavere på samtaleflyt og initiering. Det er en relativt sett høyere skår på oppmerksomhet og impuls kontroll blant innsatte som oppgir å ha hatt kontakt med barnevernstjenesten. Vi kan derfor gå ut fra at de innsatte som har vært i kontakt med barnevernstjenesten har hatt mer omfattende og sammensatte utfordringer hvor både lærevansker, oppmerksomhetsvansker og påfølgende kommunikasjonsvansker inngår i sakskomplekset.

Betydelig nedsatte kommunikasjonsferdigheter som kan bidra til tilleggsutfordringer under etterforskning og rettsprosessen, under straffegjennomføring og også ved reintegrering i samfunnet. Vi finner få holdepunkter for at slike utfordringer blir systematisk fulgt opp i de ulike instansene og det er ikke beskrevet faste prosedyrer for kartlegging av kommunikasjonsferdigheter som ledd i straffeprosessen (Olsen mfl., 2018). Problemstillingen er kjent internasjonalt, og den risikoen som nedsatte kommunikasjonsferdigheter gir for rettsikkerheten er debattert (Cummins, 2017; MacRae og Clark, 2020; Rost og McGregor, 2012; Snow og Powell, 2012; Sowerbutts mfl., 2021).

Vi ser også at forekomst av ADHD utgjør en av de klareste indikatorene for at innsatte oppgir at de har vært i kontakt med PPT og med barnevernet. Det er også å vente at i den samme gruppen som har lav utdanning også er en overrepresentasjon av personer med omfattende lærevansker. Vi ser derfor at kontakt med barnevernstjenesten og med PPT i barndommen er knyttet til utdanningsforløpet senere, og derved opplæringsbehov i voksen alder.

Opplevde hinder mot utdanning

Vi har kartlagt hvilke hinder som oppleves av de innsatte som ikke deltar i opplæring under straffegjennomføringen. Generelt sett er det i overveiende grad samme type hinder som blir rapportert av innsatte enten de har hatt kontakt med hjelpeapparatet eller ikke. De er ganske samstemte om at råd om å ikke ta utdanning utgjør en liten grad av hinder, noe hyppigere opplever de at utdanning ikke vil være til nytte, mens forhold knyttet til den aktuelle situasjonen samt at tilbudet ikke er i tråd med det som en ønsker seg, utgjør det største hinderet.

Innsatte som har hatt kontakt med PPT, enten alene eller i kombinasjon med barnevernet opplever i størst grad lærevansker som hinder for deltagelse i opplæring under straffegjennomføring, mens kontakt med barnevernet alene ikke medfører den samme opplevelsen av at dette er et hinder.

Dette reflekterer at kontakt med PPT alene i overveiende grad har vært knyttet til skolefaglige problemstillinger. Siden vi finner at frafallet fra opplæringen er stort i denne gruppen kan en også gå ut fra at tilbudet fra PPT og skolen ikke har vært i samsvar med de behov som har vært til stede. Det er også rimelig å anta at eventuelle tiltak som har vært iverksatt ikke har ført frem. Dette er i tråd med at de to hjelpeinstansene har differensierte mandat og ansvarsområder, men at PPT og barnevernstjenesten også har ulike verktøy for å følge opp enkeltsaker. Vi har lite spesifikk kunnskap om hvilken rolle PPT spiller i utviklingen fram mot en domfellelse, men det er gode tall på at elever som faller ut av opplæringen har en høy risiko for å finnes i strafferegisteret, og det er også gode studier som viser en økt risiko for lovovertrедelser ved relativt vanlige læringsutfordringer som ADHD og språkutviklingsforstyrrelser (Chow mfl., 2022; Moffitt mfl., 2009; Reingle Gonzalez mfl., 2016; Snow og Powell, 2012; Sowerbutts mfl., 2021; Yew og O'Kearney, 2013). Dette innebærer at PPT kan spille en viktig rolle ved forebygging av skolefravall og utvikling av antisosial atferd gjennom tidlig kartlegging og sakkyndig arbeid for individuelt tilpasset opplæring som er tråd med individuelle behov.

Motivasjon og mestring for opplæring

Det fremkommer ikke noen forskjeller i motivasjonsskår for innsatte som rapporterer kontakt med hjelpeapparatet i barndommen, enten det er barnevernet, PPT, eller begge instansene. Det er en tendens til noe høyere skår for ytre og identifisert regulering og noe lavere skår for indre motivasjon hos innsatte som har hatt kontakt med hjelpeapparatet slik en kan se av figur 5, men forskjellene er ikke det vi kaller signifikante effekter, og vi slutter derfor at det ikke er grunnlag for å anta at opplæringsmotivasjonen er annerledes blant innsatte som har en historie med kontakt med hjelpeapparatet enn blant de andre dersom de allerede er i gang med opplæring. Vi finner noen mindre forskjeller i forholdet mellom indre og ytre motivasjon når vi finleser tallene for innsatte som har hatt kontakt med hjelpeapparatet og innsatte som ikke har hatt slik kontakt, men motivasjonen for å ta utdanning er høy for begge disse underutvalgene. Det er heller ikke forskjell i skåren for det som vi har kalt amotivasjon, eller fravær av motivasjon. Denne komponenten oppnår lav skår i begge utvalgene. Vi kan dermed slutte at innsatte som følger opplæringsprogrammer under straffegjennomføring er motivert for utdanningen, og de har med seg både indre og ytre motivasjonsforhold. Selv om idealet for mange er indre motivasjon, og dette kanskje er foretrukket for mange, er det sunt å ta som utgangspunkt at all motivasjon er god motivasjon. Dersom en for eksempel bruker ytre forhold som motivasjon til å ta fatt på en utdanning, vil kanskje lysten til å lære mer ta over etter hvert. Særlig har dette gyldighet når det er snakk om elever som har mangelfull mestringsforventning og fravær av gode opplevelser i lærings situasjonen. Da er det viktig å finne frem til motivasjonsforhold som kan få prosessen i gang.

Vi finner at mestringsforventningene til oppgaver som er knyttet til gjennomføring av skolearbeidet er lavere for innsatte som har hatt kontakt med hjelpeapparatet. I særlig grad gjelder dette matematikk, i noe mer varierende grad for tekstbruksoppgaver som lesing og skriving, men også for planlegging av skolearbeidet. Ser vi dette i lys av utdanningssituasjonen, med høyt frafall og mangelfull oppnådd formell utdanning, kan dette vise en refleksjon av tidligere erfaringer. Teoretisk sett er mestringsforventninger beskrevet som den forventningen du har til å løse en oppgave stilt overfor de konkrete kravene oppgaven stiller (Bandura, 1997). Mestringsforventninger vil modifiseres med opplevd mestring, og vil styre hvor mye innsats som legges i å løse nye tilsvarende oppgaver. Manglende mestringsopplevelser vil derfor bidra til lave mestringsforventninger og kan derfor oppleves som et hinder for å begi seg ut på et utdanningsløp som en ikke har hatt opplevelsen av å mestere tidligere.

Vi finner at mestringsforventninger knyttet til ikt ikke skiller mellom de som har hatt kontakt med hjelpeapparatet og de som rapporterer slik kontakt. Det må kanskje legges inn i drøftingen at de oppgavene som favnes av ikt-kompetanse etter hvert er grunnleggende ferdigheter som å installere programvare og eventuelle apper på ulike maskiner, herunder kan nok også oppfattes nettbrett og mobiltelefoner. Likeledes bruk av søkemotorer, som også ligger svært tett på vanlig bruk av en moderne mobiltelefon. Vi finner at et annet spørsmål knyttet til ikt-bruk, bruk av regneark, kommer i kategori med matematikkferdigheter, og er derved i en kategori spørsmål som skiller pålitelig mellom innsatte som har hatt kontakt med hjelpeapparatet og innsatte som ikke oppgir slik kontakt. Det blir en spekulasjon om den samme forskjellen ville blitt videreført om vi i større grad hadde vektlagt

ulike former for programvare, eksempelvis knyttet til Datakortet og lignende nivå av kompetanse. Det vil være nyttig å kartlegge slik kompetanse for å vurdere om dette allerede er etablert, og i hvilken grad slike hjelpemidler kan brukes i videre opplæringsøyemed.

Andre aktiviteter under straffegjennomføring

Innsatte som oppgir kontakt med hjelpeapparatet i barndommen, rapporterer hyppigere at de har hatt tilgang til de fleste tilbudene det ble spurt om. Det kommer frem at innsatte med en bakgrunn i hjelpeapparatet i større grad rapporterer at de har hatt tilbud om tilleggsaktiviteter under straffegjennomføringen enn innsatte som ikke har hatt slik kontakt. Noen aktiviteter rapporteres av en stor andel av de innsatte uavhengig av kontakt med hjelpeapparatet. Dette gjelder i hovedsak samvær med andre innsatte, skole og opplæring, arbeidstrening og støtte fra ansatte de har møtt under straffegjennomføringen, som rapporteres av halvparten eller flere av de innsatte. Innsatte som har hatt kontakt med hjelpeapparatet rapporterer i tillegg høy forekomst av hjelp til rusmestring, gjenopprettende prosess, hjelp til psykiske vansker, deltagelse i program samt kontakt med sitt sosiale nettverk.

Dette kan gi en indikasjon på at innsatte som tidligere har hatt kontakt med hjelpeapparatet har mer omfattende utfordringer innenfor rus, psykiatri og mestringsproblematikk knytte til vanskelige situasjoner inn i straffegjennomføringen.

Ingen av tilbudene som det er spurt om rapporteres som mer hyppig mottatt av innsatte uten tidligere kontakt med hjelpeapparatet enn av innsatte med en slik bakgrunn. Dette kan bety at tidligere brukere av hjelpetjenester både opplever større behov for slike organiserte aktiviteter under straffegjennomføringen, men at de også blir oppfattet å ha et større behov og får tilbud om slik oppfølging.

For å sammenfatte resultatene fra denne undersøkelsen finner vi at innsatte som har hatt tidlig kontakt med hjelpeapparatet som gruppe har et betydelig avvik i oppnådd formell utdanning, både sammenlignet med andre innsatte som ikke oppgir slik kontakt, og med samfunnet ellers. Det er en økt forekomst av læringsutfordringer blant innsatte som har hatt kontakt med hjelpeapparatet, og som ventet er det langt mer lærevansker i gruppen som har hatt kontakt med PPT enn blant de som har hatt kontakt med barnevernstjenesten, men forekomsten av ADHD og relaterte symptomer er svært høy blant de som oppgir å ha vært i kontakt med barnevernet. I forlengelsen av dette finner vi at en noe større andel av de innsatte som har hatt kontakt med hjelpeapparatet ser egne vansker som et hinder for å delta i opplæring under straffegjennomføring. Dette medfører imidlertid ikke noen vesentlige forskjeller i motivasjon for utdanning blant de som deltar i opplæringen, hvor en tilsvarende balanse mellom indre og ytre motivasjon er det som gjør seg gjeldende: håp om bedre framtidsutsikter vekslende med lysten til lære mer og styrke sin kompetanse.

V. Praktiske implikasjoner

Vi finner i denne undersøkelsen at innsatte med en tidlig kontakt med hjelpeapparatet har større opplæringsavvik med påfølgende behov for opplæring sammenlignet med innsatte som ikke rapporterer slik kontakt. Det er derfor viktig å sette søkelys på denne gruppen for å kartlegge og sette i verk tiltak for å øke deltagelsen og gjennomføringen av opplæringen under straffegjennomføringen. Fra høsten 2024 gjelder reglene i ny opplæringslov, og med denne får også deltakere i voksenopplæring rett til *individuell tilrettelagt opplæring (ITO)*, som erstatter det som tidligere er betegnet «spesialundervisning», i tillegg til rett til personlig assistanse, fysisk tilrettelegging og tekniske hjelpemiddel.

Kartlegging av bakgrunn

Innsatte som har hatt tidligere kontakt med hjelpeapparatet, det være seg PPT eller barnevernstjenesten, viser seg å ha svakere utdanningsbakgrunn enn andre innsatte, med tidlig avbrutt opplæring og mangelfull samlet opplæring. Selv om vi ikke har data spesifikt på hva som har forårsaket opplæringsavbruddet har vi informasjon som peker i retning av omfattende utfordringer i form av oppmerksomhets- og konsentrasjonsvansker hos denne gruppen innsatte, og også overforekomst av ulike former for lærevansker og nedsatte ferdigheter i lesing rettskriving og kommunikasjon. Mer generelle ferdigheter kan også være nedsatt, slik at mulighetene for å tenke langtidsplaner og fremtidige utbytter og konsekvenser også kan være en utfordring. For å gi råd og veiledning med tanke på realistiske og oppnåelige opplæringsplaner kan det være nyttig å foreta en gjennomgang av tidligere erfaringer og opplevelser i opplæringen, men særlig vekt på forhold som har vært fremmede og opplevd positivt, men også på forhold som har vært opplevd som hemmende eller har bidratt til å ikke fortsette opplæringen.

Blant mennesker med ADHD, som vi møter innenfor opplæringen i kriminalomsorgen kan kommunikasjonsutfordringer opptre i ulike former, slik vi har drøftet tidligere i rapporten. Manglende ferdigheter til kommunikasjon og informasjonsutveksling kan gi grunnlag for frustrasjon og konflikter. Opplæring og veiledning i bedre kommunikasjonsstrategier og kommunikasjonsstrening for å unngå konfliktfylte situasjoner og bedre kommunikasjonsferdighetene kan være en god målsetting innenfor opplæringen for disse innsatte.

Virkemidler som er i bruk for andre grupper med lignende utfordringer, som kommunikasjonstrening, kan være en vei å gå for å sette disse innsatte bedre i stand til å bruke sine språklige ferdigheter til å oppnå mer ønskerverdige resultater. Det er flere program for styrking av sosiale ferdigheter og pragmatiske språkferdigheter som er bruk (Gregory og Bryan, 2010, 2011; Wattanawongwan mfl., 2023) og som kan vurderes til bruk for innsatte med kommunikasjonsutfordringer. Virkemidler som ligger i ulike tilbud om opplæring i sosiale relasjoner, kognitiv restrukturering og konflikthåndtering kan være av verdi, men det må vurderes om det språklige innholdet samsvarer med den innsattes kompetansenivå.

Være bevisst tidligere opplæringserfaringer

Vi har i tidligere rapporter vist til at grunner for å delta i opplæring kan basere seg på «fluktmotiv», at den innsatte går til skolen fordi det av en eller annen grunn oppleves som bedre enn andre alternativer, som jobb eller ensomheten i avdelingen. For en del innsatte er erfaringene med tidligere opplæring ulystbetont, og inneholder et erfaringsgrunnlag som tilsier at dette er noe de ikke mestrer. Vi ser at dette kommer tydelig frem i tilbakemeldingene vi mottok på mestringsforventninger til lesing, skriving og også å planlegge skolehverdagen og å sette opp gjennomførbare arbeidsplaner. Mangelfulle mestringsopplevelser kan være vanskelig å snu, og vi ser mange har en innstilling som bidrar til å få bekreftet tidligere antagelser. God veiledning og oppgaver tilpasset eleven sitt utgangspunkt kan bidra til opplevelser av å mestre, som det kan bygges videre på til nye oppgaver med god balanse mellom erfaringer og nye oppnåelige mål.

Planlegge opplæringstilbud i tråd med individuelle behov og erfaringer

Tidligstartproblematikk kan bidra til ekstra utfordringer ved inklusjon i opplærings-tilbud under soning. Dette er basert på en kombinasjon av personlige utfordringer i form av lærevansker og oppmerksomhets- og konsentrasjonsvansker, men også av psykiske utfordringer. For å gi råd og veiledning med tanke på realistiske og oppnåelige opplæringsplaner kan det være nyttig å foreta en gjennomgang av tidligere erfaringer og opplevelser i opplæringen, men særlig vekt på forhold som har vært fremmede og som tidligere er opplevd som positive, men også forhold som har vært opplevd som hemmende eller har bidratt til å avbryte opplæringen.

Dette holdt sammen med mangelfulle mestringsopplevelser og eventuelle avvisningsopplevelser og mangelfull kontinuitet som kan skrive seg fra ulike former for tiltak, kan også bidra til at terskelen for å forplikte seg til et undervisningsopplegg kan være høy. Behovet for gjentatt kontakt, avtaler og tilbud om lavterskeltilbud kan være veier å gå, samt kartlegging av interesser og behov som i første omgang er samtalebasert og uformell. Ved etablering av kontakt og tillitsforhold kan kanskje mer formell kartlegging introduseres for å danne et bedre bilde av opplæringstilpasning.

Rettigheter og begrensninger i individuelt tilrettelagt opplæring

Plikten som kommunen og fylkeskommunens har til å sørge for tilfredsstillende utbytte av opplæringen på individnivå blir ytterligere klargjort i den nye opplæringsloven. I lovteksten til individuelt tilrettelagt opplæring går det frem at retten blir utløst for voksne deltakere med *nedsatt funksjonsevne* eller *særskilte behov*. Retten er likevel avgrenset av at deltakeren ikke har rett til tilrettelegging som innebærer en uforholdsmessig byrde for fylkeskommunen. Hva som blir vilkårene for og innholdet i denne retten blir trolig tydeligere etter at loven har virket en stund, men det er grunn til å tro at mange i gruppen som er omtalt i rapporten vil være i målgruppen.

Sakkyndig vurdering og tilpasninger i opplæringen

Det er vedtatt at PPT skal gjennomføre en sakkyndig vurdering før det blir gjort vedtak om individuelt tilpasset opplæring (ITO). Den sakkyndige vurderingen skal blant annet innebære hvilket utbytte deltakeren har av opplæringa, og hvorfor eleven eventuelt ikke har tilfredsstillende utbytte.

For innsatte er det kanskje aller viktigst at skolen i et slikt vedtak kan gjøre avvik fra både innholdet i, og organiseringa av opplæringen for å tilrettelegge for den enkelte eleven. Dette kan konkret bety å skreddersy undervisningsopplegget for å møte behovene og styrkene til den enkelte, for eksempel i form av mindre klasser eller ekstra støtte. Til slutt, og kanskje avgjørende, så åpner opplæringsloven for at eleven kan få tilpassede, og eventuelt individuelle opplæringsplaner som kan skreddersys den enkelte deltakers faglige styrker, svakheter, læringsstil og tempo.

Hverken opplæringsloven eller forslaget til forskrift sier noe om ITO og ressurser. Slike tiltak fordrer normalt ressurser, og tidligere erfaringer fra spesialundervisning viser at det gjerne følger noen ekstra ressurser med et vedtak. Videre arbeid under den nye opplæringsloven vil også avdekke i hvilken grad vitnemål ved individuelt tilpasset opplæringsplaner som ikke bygger på en sakkyndig vurdering vil kunne regnes som kompetansegivende. Med krav til en sakkyndig utredning vil samarbeid med PPT lokalt vil være en nødvendighet for å oppnå målsettingene i loven.

VI. Kilder

- Akerbæk, E., mfl. (2022). *Fakta om barnevernet: Hvor mange barn overtar barnevernet omsorgen for?* Faktisk.no. Hentet 03.01.2024 fra <https://www.faktisk.no/artikler/0o629/fakta-om-barnevernet-hvor-mange-barn-overtar-barnevernet-omsorgen-for>
- Allely, C. S. (2018). A systematic PRISMA review of individuals with autism spectrum disorder in secure psychiatric care: prevalence, treatment, risk assessment and other clinical considerations. *Journal of Criminal Psychology*, 8(1), 58-79. <https://doi.org/10.1108/jcp-06-2017-0028>
- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders 5th edition (DSM-V)*. <https://doi.org/https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425596>
- Anderson, S. A. S., mfl. (2016). Language impairments among youth offenders: A systematic review. *Children and Youth Services Review*, 65, 195-203. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2016.04.004>
- Asbjørnsen, A., mfl. (2023). *Kommunikasjonsferdigheter blant norske innsatte* (Opplæringa innanfor kriminalomsorga, Issue. Statsforvalteren i Vestland. S. i. Vestland. <https://www.oppikrim.no/siteassets/dokument/publikasjonar/statsforvaltaren-i-vestland-rapport-1-2023.pdf>
- Asbjørnsen, A. E. (2015, 2015-04-22 - 2015-04-23). *Lærevansker og oppmerksomhetsvansker blant norske innsatte* [Konferanse]. Opplæring innen kriminalomsoren. Samling for skoleeierer og ledere, Klækken.
- Asbjørnsen, A. E. (2017, 2017-04-24). *Norske innsatte: Kartlegging av lesevansker og oppmerksomhetsvansker 2015. Kan vi kartlegge slike vansker på en kostnadseffektiv måte?* [Seminar]. Arbeidsseminar om opplæring i kriminalomsorgen, Lillestrøm.
- Asbjørnsen, A. E., mfl. (2011). *Innsatte i norske fengsel: Leseferdigheter og oppmerksomhetsvansker* [Inmates in Norwegian Prisons: Reading Skills and Attention Problems]. Fylkesmannen i Hordaland. Innsatte i norske fengsel: Leseferdigheter og oppmerksomhetsvansker
- Asbjørnsen, A. E., mfl. (2010). An examination of shared variance in self-report and objective measures of attention in the incarcerated adult population. *Journal of Attention Disorders*, 14(2), 182-193. <https://doi.org/http://dx.doi.org/10.1177/1087054709356395>
- Asbjørnsen, A. E., mfl. (2015). Symptoms of ADHD are related to education and work experience among incarcerated adults. *Journal of Prison Education and Reentry*, 2(1), 18-30. <https://doi.org/http://dx.doi.org/10.15845/jperv2i1.702>
- Asbjørnsen, A. E., mfl. (2007). *Leseferdigheter og lesevansker* (Innsatte i Bergen fengsel, Issue. Fylkesmannen i Hordaland. <https://www.oppikrim.no/siteassets/dokument/publikasjonar/delrapport-1-2007.pdf>

- Asbjørnsen, A. E., mfl. (2017). *Norske innsatte: Kartlegging av lesevaner og oppmerksomhetsvaner 2015*. Fylkesmannen i Hordaland. <https://www.oppkrim.no/siteassets/dokument/publikasjoner/rapport-2-2017.pdf>
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy. The exercise of control*. W. H. Freeman and Company.
- Barne- og familiedepartementet. (2020-2021). Prop. 133 L (2020 – 2021) *Proposisjon til Stortinget (forslag til lovvedtak). Lov om barnevern (barnevernsloven) og lov om endringer i barnevernloven*. Det kongelige barne- og familiedepartementet. Barne- og familiedepartementet.
- Bellani, M., mfl. (2011). Language disturbances in ADHD. *Epidemiology and Psychiatric Sciences*, 20(4), 311-315. <https://doi.org/10.1017/S2045796011000527>
- Bishop, D. V. M., mfl. (2016). CATALISE: A Multinational and Multidisciplinary Delphi Consensus Study. Identifying Language Impairments in Children. *Plos One*, 11(7), e0158753. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0158753>
- Brevik, E. J., mfl. (2020). Validity and accuracy of the Adult Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder (ADHD) Self-Report Scale (ASRS) and the Wender Utah Rating Scale (WURS) symptom checklists in discriminating between adults with and without ADHD. *Brain and Behavior*, 10(6), e01605. <https://doi.org/https://doi.org/10.1002/brb3.1605>
- Bryan, K., mfl. (2007). Language and communication difficulties in juvenile offenders. *International Journal of Language & Communication Disorders*, 42(5), 505-520. <https://doi.org/https://doi.org/10.1080/13682820601053977>
- Bryan, K., mfl. (2015). Language difficulties and criminal justice: the need for earlier identification. *International Journal of Language & Communication Disorders*, 50(6), 763-775. <https://doi.org/https://doi.org/10.1111/1460-6984.12183>
- Chow, J. C., mfl. (2022). A Systematic Review and Meta-Analysis of the Language Skills of Youth Offenders. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 65(3), 1166-1182. https://doi.org/doi:10.1044/2021_JSLHR-20-00308
- Cross, K. P. (1981). Adults as Learners. *Increasing Participation and Facilitating Learning*. Jossey-Bass Inc.
- Cummings, L. (2017). Pragmatic disorders in forensic settings. I *Pragmatics and law* (s. 349-377). Springer.
- Dalteg, A., mfl. (1998). Hyperaktivitetssyndrom vanlig blant interner. ADHD inte bara en barnpsykiatrisk diagnos. *Lakartidningen*, 95(26-27), 3078-3080. <https://lakartidningen.se/wp-content/uploads/OldPdfFiles/1998/17933.pdf>
- Davis, L. M., mfl. (2014). *How effective is correctional education, and where do we go from here? The results of a comprehensive evaluation*. RAND Corporation. R. Corporation.
- Deloitte AS. (2017). *Evaluering av tilskudd til opplæring i kriminalomsorgen*. Utdanningsdirektoratet. <https://www.udir.no/tall-og-forskning/finnforskning/rapporter/tilskudd-til-opplaring-i-kriminalomsorgen/>

- Douglas, J. M., mfl. (2007). Exploring the factor structure of the La Trobe Communication Questionnaire: Insights into the nature of communication deficits following traumatic brain injury. *Aphasiology*, 21(12), 1181-1194. <https://doi.org/https://doi.org/10.1080/02687030600980950>
- Douglas, J. M., mfl. (2000). Measuring perception of communicative ability: the development and evaluation of the La Trobe communication questionnaire. *Aphasiology*, 14(3), 251-268. <https://doi.org/https://doi.org/10.1080/026870300401469>
- Dyrhaug, T. (2022). *Stadig færre barn i barnevernet*. Statistisk sentralbyrå. Hentet 03.01.2024 fra <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/barne-og-familievern/statistikk/barnevern/artikler/stadig-faerre-barn-i-barnevernet>
- Eikeland, O.-J., mfl. (2022). *Norske innsette: Utdanning før og under soning, ønske og planar* (Opplæringa i kriminalomsorgen, Issue. Statsforvaltaren i Vestland. S. i. Vestland.
- Eikeland, O.-J., mfl. (2006). *Utdanning, utdanningsønske og rett til opplæring* (Innsette i norske fengsel, Issue. Fylkesmannen i Hordaland. <https://www.oppikrim.no/siteassets/dokument/publikasjoner/utdanningskvalitet-laringstrategier-og-motivasjon.pdf>
- Einarsson, E., mfl. (2009). Screening for attention-deficit hyperactivity disorder and co-morbid mental disorders among prison inmates. *Nordic Journal of Psychiatry*, 63(5), 361-367. <https://doi.org/doi:10.1080/08039480902759184>
- Eme, R. (2020). Life course persistent antisocial behavior silver anniversary. *Aggression and Violent Behavior*, 50, 101344. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.avb.2019.101344>
- Engelhardt, P. E., mfl. (2011). Language production strategies and disfluencies in multi-clause network descriptions: a study of adult attention-deficit/hyperactivity disorder. *Neuropsychology*, 25(4), 442-453. <https://doi.org/10.1037/a0022436>
- Ginsberg, Y., mfl. (2010). Attention Deficit Hyperactivity Disorder (ADHD) among longer-term prison inmates is a prevalent, persistent and disabling disorder. *BMC psychiatry*, 10(1), 112. <https://doi.org/https://doi.org/10.1186/1471-244x-10-112>
- Gregory, J. og Bryan, K. (2010). Speech and language therapy intervention with a group of persistent and prolific young offenders in a non-custodial setting with previously undiagnosed speech, language and communication difficulties. *International Journal of Language & Communication Disorders*, 100824014249025. <https://doi.org/10.3109/13682822.2010.490573>
- Gregory, J. og Bryan, K. (2011). Speech and language therapy intervention with a group of persistent and prolific young offenders in a non-custodial setting with previously undiagnosed speech, language and communication difficulties. *International Journal of Language & Communication Disorders*, 46(2), 202-215. <https://doi.org/10.3109/13682822.2010.490573>

- Hales, H., mfl. (2022). Primary neurodevelopmental disorders in detained adolescents: point prevalence and patterns of care. *The Journal of Forensic Psychiatry & Psychology*, 33(3), 1-17.
<https://doi.org/10.1080/14789949.2022.2069587>
- Helland, W. A., mfl. (2010). Exploring language profiles for children with ADHD and children with Asperger syndrome. *Journal of Attention Disorders*.
<https://doi.org/http://dx.doi.org/10.1177/1087054710378233>
- Helland, W. A., mfl. (2020). Emotional and behavioural function in children with language problems- a longitudinal, population- based study. *European Journal of Special Needs Education*, 1-14.
<https://doi.org/10.1080/08856257.2020.1857930>
- Helsedirektoratet. (2022). *ADHD/Hyperkinetisk forstyrrelse – Nasjonal faglig retningslinje for utredning, behandling og oppfølging*. Hentet 05.01. fra <https://www.helsebiblioteket.no/innhold/nasjonal-faglig-retningslinje/adhd-hyperkinetisk-forstyrrelse--nasjonal-faglig-retningslinje-for-utredning-behandling-og-oppfolging#henvisning-utredning-og-tilbakemelding-fast-lege-og-andre-som-henviser-bor-folge-beskrivelse-i-pasientforloepene-for-psykiske-lidelser-ved-henvisning-av-barn-unge-og-voksne-med-mulig-adhd-hyperkinetisk-forstyrrelse-til-spesialisthelsetjenesten-inkluderer-alltid-somatisk-anamnese-og-status-i-henvisningen-og-legg-ved-relevant-tilleggsinformasjon>
- Hetland, H., mfl. (2015). Former welfare clients in prison: education and self-reported learning problems. *European Journal of Social Work*, 18(2), 198-210. <https://doi.org/10.1080/13691457.2014.897219>
- Hjalmarsson, R. og Lochner, L. (2012). The impact of education on crime: international evidence. *CESifo DICE Report*, 10(2), 49-55.
- Jones, L. Ø., mfl. (2013). Participation in prison education: Is it a question of reading and writing self-efficacy and actual skills? *Journal of Correctional Education*, 64, 41-62. <http://www.ashland.edu/correctionaled/>
- Jones, L. Ø., mfl. (2012). Reading and writing self-efficacy of incarcerated adults. *Learning and Individual Differences*, 22(3), 343-349.
<https://doi.org/http://dx.doi.org/10.1016/j.lindif.2012.01.008>
- Justis- og beredskapsdepartementet. (2016). *Lov om gjennomføring av straff mv. (straffegjennomføringsloven)* Justis- og beredskapsdepartementet,.
<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2001-05-18-21>
- Kessler, R. C., mfl. (2005). The World Health Organization adult ADHD self-report scale (ASRS): a short screening scale for use in the general population. *Psychological Medicine*, 35(02), 245-256.
<https://doi.org/http://dx.doi.org/10.1017/S0033291704002892>
- Kessler, R. C., mfl. (2007). Validity of the World Health Organization Adult ADHD Self-Report Scale (ASRS) Screener in a representative sample of health plan members. *International Journal of Methods in Psychiatric Research*, 16(2), 52-65. <https://doi.org/http://dx.doi.org/10.1002/mpr.208>

- King, C. og Murphy, G. H. (2014). A Systematic Review of People with Autism Spectrum Disorder and the Criminal Justice System. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 44(11), 2717-2733. <https://doi.org/10.1007/s10803-014-2046-5>
- Kouros, I., mfl. (2018). Wender Utah Rating Scale-25 (WURS-25): psychometric properties and diagnostic accuracy of the Swedish translation. *Uppsala Journal of Medical Sciences*, 123(4), 230-236. <https://doi.org/10.1080/03009734.2018.1515797>
- Kriminalomsorgen. (2022). *Kriminalomsorgens årsstatistikk 2021 [Annual statistics, Norwegian Correctional Service 2021]*. Kriminalomsorgsdirektoratet.
- Kristoffersen, K. E., mfl. (2021). Terminologi for vansker med språk hos barn og unge -- en konsensusstudie. *Norsk tidsskrift for logopedi*, (3), 6-23.
- Kunnskapsdepartementet. (2023). *Opplæringslova -- Lov om grunnskoleopplæringa og den vidaregåamd opplæringa*. <https://lovdata.no/dokument/LTI/lov/2023-06-09-30>
- Lindgren, M., mfl. (2002). Dyslexia and AD/HD among Swedish prison inmates. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 3(1), 84-95.
- Lochner, L. og Moretti, E. (2004). The effect of education on crime: Evidence from prison inmates, arrests, and self-reports. *The American Economic Review*, 94(1), 155-189. <https://doi.org/10.1257/000282804322970751>
- Machin, S., mfl. (2012). Youth crime and education expansion. *German Economic Review*, 13(4), 366-384. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0475.2012.00576.x>
- MacRae, A. og Clark, A. (2020). Police officers' awareness of the speech, language and communication needs of young offenders. *The Police Journal*, 0032258X20968591. <https://doi.org/https://doi.org/10.1177/0032258X20968591>
- Manger, T., mfl. (2019). Why do not more prisoners participate in adult education? An analysis of barriers to education in Norwegian prisons. *International Review of Education*, 65(5), 711-733. <https://doi.org/https://doi.org/10.1007/s11159-018-9724-z>
- Manger, T., mfl. (2020). Prisoners' academic motivation, viewed from the perspective of self-determination theory: Evidence from a population of Norwegian prisoners. *International Review of Education*, 66(4), 551-574. <https://doi.org/https://doi.org/10.1007/s11159-020-09855-w>
- Moffitt, T. E. (1993). Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy. *Psychological Review*, 100(4), 674-701. <https://doi.org/http://dx.doi.org/10.1037/0033-295X.100.4.674>
- Moffitt, T. E. (2006). A Review of Research on the Taxonomy of Life-Course Persistent Versus Adolescence-Limited Antisocial Behavior. I F. T. Cullen, J. P. Wright og K. R. Blevins (Red.), *Taking stock: The status of criminological theory* (s. 277-311). Transaction Publishers.

- Moffitt, T. E. og Caspi, A. (2001). Childhood predictors differentiate life-course persistent and adolescence-limited antisocial pathways among males and females. *Developmental Psychopathology*, 13(2), 355-375.
<https://doi.org/https://doi.org/10.1017/s0954579401002097>
- Moffitt, T. E., mfl. (2009). Childhood-onset versus adolescent-onset antisocial conduct problems in males: Natural history from ages 3 to 18 years. *Development and Psychopathology*, 8(2), 399-424.
<https://doi.org/https://doi.org/10.1017/s0954579400007161>
- Moffitt, T. E., mfl. (2002). Males on the life-course-persistent and adolescence-limited antisocial pathways: follow-up at age 26 years. *Developmental Psychopathology*, 14(1), 179-207.
<https://doi.org/https://doi.org/10.1017/s0954579402001104>
- Moody, K. C., mfl. (2000). Prevalence of dyslexia among Texas prison inmates. *Texas Medicine*, 96(6), 69-75. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/10876375>
- Moretti, E. (2005). Does education reduce participation in criminal activities. Symposium on Social Costs of Inadequate Education, Teachers' College, Columbia University,
- Morgan, M. og Kett, M. (2003). *The prison adult literacy survey. Results and implications*. Irish Prison Service.
https://www.iprt.ie/site/assets/files/5860/adult_literacy_survey.pdf
- Mouridsen, S. E. og Hauschild, K.-M. (2009). A long-term study of offending in individuals diagnosed with a developmental language disorder as children. *International Journal of Speech-Language Pathology*, 11(3), 171-179.
<https://doi.org/https://doi.org/10.1080/17549500802579095>
- NHI. (2022). *Symptomer og tegn ved autismspekterforstyrrelser*. NHI.no. Hentet 10.08 fra <https://nhi.no/sykdommer/barn/autisme/autisme-symptomer-og-tegn/>
- Nilsen, E. S., mfl. (2013). Communicative Perspective-Taking Performance of Adults With ADHD Symptoms. *Journal of Attention Disorders*, 17(7), 589-597.
<https://doi.org/10.1177/1087054711428947>
- Olsen, T., mfl. (2018). *Rettsikkerhet – likeverd og likeverdig behandling. Mennesker med kognitive funksjonsnedsettelse i møte med strafferettspleien*. Nordlandsforskning.
- Orm, S., mfl. (2022). Brief report: Autism spectrum disorder diagnostic persistence in a 10-year longitudinal study. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 97.
<https://doi.org/10.1016/j.rasd.2022.102007>
- Rasmussen, K., mfl. (2001). Attention Deficit Hyperactivity Disorder, Reading Disability, and Personality Disorders in a Prison Population. *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 29(2), 186-193.
<https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/11471785/>
- Reingle Gonzalez, J. M., mfl. (2016). Disproportionate prevalence rate of prisoners with disabilities: Evidence from a nationally representative sample. *Journal of disability policy studies*, 27(2), 106-115.
<https://doi.org/https://doi.org/10.1177/1044207315616809>

- Retz-Junginger, P., mfl. (2003). Reliabilitat und Validitat der Wender-Utah-Rating-Scale-Kurzform: Retrospektive Erfassung von Symptomen aus dem Spektrum der Aufmerksamkeitsdefizit/Hyperaktivitätsstörung [Reliability and validity of the German short version of the Wender-Utah Rating Scale for the retrospective assessment of attention deficit/hyperactivity disorder]. *Nervenarzt*, 74(11), 987-993. <https://doi.org/10.1007/s00115-002-1447-4>
- Retz-Junginger, P., mfl. (2002). Wender Utah Rating Scale (WURS-k): Die deutsche Kurzform zur retrospektiven Erfassung des hyperkinetischen Syndroms bei Erwachsenen [Wender Utah Rating Scale: The short-version for the assessment of the attention-deficit hyperactivity disorder in adults]. *Nervenarzt*, 73(9), 830-838. <https://doi.org/https://doi.org/10.1007/s00115-001-1215-x>
- Retz, W., mfl. (2004). Psychometric and psychopathological characterization of young male prison inmates with and without attention deficit/hyperactivity disorder. *European Archives of Psychiatry and Clinical Neuroscience*, 254(4), 201-208. <https://doi.org/DOI.10.1007/s00406-004-0470-9>
- Revoltd, M. K. (2015). *Innsattes levekår 2014. Før, under og etter soning*. Statistisk sentralbyrå (Statistics Norway). <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/attachment/244272?ts=150b8c1bce0>
- Robinson, L. (2019). *Prevalence of ASD in Prisons*. Forensic Faculty Conference, Vienna, Austria. https://www.rcpsych.ac.uk/docs/default-source/events/presentations/forensic-2019-presentations/prevalence-of-asd-in-prisons-vienna-final-robinson.pdf?sfvrsn=c4047110_2
- Rogers-Adkinson, D., mfl. (2008). Reading and written language competency of incarcerated youth. *Reading & Writing Quarterly*, 24(2), 197-218. <https://doi.org/https://doi.org/10.1080/10573560701808502>
- Román Ithier, J. C., mfl. (2017). Attention deficit hyperactivity disorder symptoms, type of offending and recidivism in a prison population: The role of substance dependence. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 27(5), 443-456. <https://doi.org/https://doi.org/10.1002/cbm.2009>
- Rost, G. C. og McGregor, K. K. (2012). Miranda Rights Comprehension in Young Adults With Specific Language Impairment. *American Journal of Speech-Language Pathology*, 21(2), 101-108. [https://doi.org/doi:10.1044/1058-0360\(2011/10-0094\)](https://doi.org/doi:10.1044/1058-0360(2011/10-0094))
- Roth, B. B., mfl. (2016). The relationship between prisoners' academic self-efficacy and participation in education, previous convictions, sentence length, and portion of sentence served. *Journal of Prison Education and Reentry*, 3(2), 106-121. <https://doi.org/https://dx.doi.org/10.15845/jper.v3i1.1040>
- Rucklidge, J. J., mfl. (2013). Criminal offending and learning disabilities in New Zealand youth: Does reading comprehension predict recidivism? *Crime & Delinquency*, 59(8), 1263-1286. <https://doi.org/https://doi.org/10.1177%2F0011128709336945>
- Rutten, A. X., mfl. (2017). Autism in adult and juvenile delinquents: a literature review. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 11(1). <https://doi.org/10.1186/s13034-017-0181-4>

- Rösler, M., mfl. (2004). Prevalence of Attention Deficit-/Hyperactivity Disorder (ADHD) and comorbid disorders in young male prison inmates. *European Archives of Psychiatry and Clinical Neuroscience*, 254(6), 365-371.
<https://doi.org/https://doi.org/10.1007/S00406-004-0516-Z>
- Rösler, M., mfl. (2009). Attention deficit/hyperactivity disorder in female offenders: prevalence, psychiatric comorbidity and psychosocial implications. *European Archives of Psychiatry and Clinical Neuroscience*, 259(2), 98-105.
<https://doi.org/10.1007/s00406-008-0841-8>
- Samuelsson, S., mfl. (2003). Reading and writing difficulties among prison inmates: A matter of experiential factors rather than dyslexic problems. *Scientific Studies of Reading*, 7(1), 53-73.
https://doi.org/http://dx.doi.org/10.1207/S1532799xssr0701_04
- Samuelsson, S., mfl. (2004). ADHD and reading disability in male adults: Is there a connection? *Journal of Learning Disabilities*, 37(2), 155-168.
<https://doi.org/https://doi.org/10.1177/00222194040370020601>
- Snow, P. og Powell, M. (2012). Youth (in) justice: Oral language competence in early life and risk for engagement in antisocial behaviour in adolescence. *Trends and Issues in Crime and Criminal Justice*, (435), 1-6.
- Sowerbutts, A., mfl. (2021). Supporting Young Offenders to Communicate in the Youth Justice System: A Scoping Review. *Speech, Language and Hearing*, 24(2), 87-104. <https://doi.org/https://doi.org/10.1080/2050571X.2021.1899571>
- Statistisk sentralbyrå. (2023). *Statistikkbank barnevernet*. Hentet 01.06.2023 fra <https://www.ssb.no/statbank/list/barneverng>
- Stein, M. A., mfl. (1995). Psychometric characteristics of the Wender Utah Rating Scale (WURS): reliability and factor structure for men and women. *Psychopharmacology Bulletin*, 31(2), 425-433.
http://www.ncbi.nlm.nih.gov/entrez/query.fcgi?cmd=Retrieve&db=PubMed&dopt=Citation&list_uids=7491401
- Steurer, S. J. og Smith, L. G. (2003). *Education Reduces Crime: Three-State Recidivism Study--Executive Summary*. Correctional Education Association. C. E. Association. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED478452.pdf>
- Stokkeland, L., mfl. (2014). Attention deficit hyperactivity disorder among inmates in Bergen Prison. *Scandinavian Journal of Psychology*, 55(4), 343-349.
<https://doi.org/10.1111/sjop.12131>
- Struchen, M. A., mfl. (2008). Perceptions of communication abilities for persons with traumatic brain injury: Validity of the La Trobe Communication Questionnaire. *Brain Injury*, 22(12), 940-951.
<https://doi.org/https://doi.org/10.1080/02699050802425410>
- Struchen, M. A., mfl. (2011). Examining the Contribution of Social Communication Abilities and Affective/Behavioral Functioning to Social Integration Outcomes for Adults With Traumatic Brain Injury. *The Journal of Head Trauma Rehabilitation*, 26(1), 30-42.
<https://doi.org/10.1097/HTR.0b013e3182048f7c>

- Vallerand, R. J., mfl. (1992). The Academic Motivation Scale: A Measure of Intrinsic, Extrinsic, and Amotivation in Education. *Educational and Psychological Measurement*, 52(4), 1003-1017. <https://doi.org/10.1177/0013164492052004025>
- Ward, M. F., mfl. (1993). The Wender Utah Rating Scale: An aid in the retrospective diagnosis of childhood attention deficit hyperactivity disorder. *American Journal of Psychiatry*, 150(6), 885-890. <https://doi.org/https://doi.org/10.1176/ajp.150.6.885>
- Wattanawongwan, S., mfl. (2023). Interventions for Improving Social-Communication Skills for Adolescents and Adults with ASD: a Meta-analysis. *Review Journal of Autism and Developmental Disorders*, 10(3), 391-405. <https://doi.org/10.1007/s40489-021-00300-8>
- Wender, P. H. (1995). *Attention-Deficit Hyperactivity Disorder in Adults*. Oxford University Press.
- WHO. (1999). *ICD-10 : psykiske lidelser og atferdsforstyrrelser : kliniske beskrivelser og diagnostiske retningslinjer*. <https://finnkode.ehelse.no/#icd10/0/0/0/-1>
- Wålinder, J. og Rutz, W. (2001). Male depression and suicide. *International Clinical Psychopharmacology*, 16, S21-S24. https://journals.lww.com/intclinpsychopharm/fulltext/2001/03002/male_depression_and_suicide.4.aspx
- Yew, S. G. og O'Kearney, R. (2013). Emotional and behavioural outcomes later in childhood and adolescence for children with specific language impairments: meta analyses of controlled prospective studies. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 54(5), 516-524. <https://doi.org/10.1111/jcpp.12009>
- Zeidan, J., mfl. (2022). Global prevalence of autism: A systematic review update. *Autism Res*, 15(5), 778-790. <https://doi.org/10.1002/aur.2696>

Statsforvaltaren i Vestland
Utdanning og vergemålsavdelinga

Besøksadresse
Solheimsgaten 13, 5058 Bergen

Postadresse
Njøsavegen 2, 6863 Leikanger

Telefon: +47 57 64 30 00

E-post
sfvlpost@statsforvalteren.no

Web
www.statsforvalteren.no/vestland
www.oppikrim.no